

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

www.skp-centrum.cz

Metodika

sociální práce s mladými lidmi
opouštějícími náhradní rodinnou péči
a ústavní výchovu

SKP-CENTRUM, o.p.s., 2019

Zpracováno v rámci projektu „Podpora zkvalitňování následné péče
o mladé lidi opouštějící náhradní rodinnou péči nebo ústavní péči“,
registrační číslo: CZ.03.2.63/0.0/0.0/16_065/0003872

Obsah

1. Úvod	4
2. Co nabízí mladým dospělým současný systém?	10
3. Opouštění náhradní péče: předsudky a stereotypy	18
3.1. Úvodem	18
3.2. Postoje mladých dospělých	18
3.3. Jak pracovat s postoji mladých lidí?	21
4. „Doprovázení“ do dospělosti	28
4.1. Úvodem	28
4.2. Koordinované plánování podpory dospívajícího mladého člověka vyrůstajícího v náhradní péči	30
4.3. Kdy začít s „přípravou na samostatný život“?	38
4.4. Role koordinátora plánu (case managera), kontaktních či „vlivových“ osob	40
4.5. Role blízké osoby	44
4.6. Role obecního úřadu obce s rozšířenou působností	44
4.7. Role sociální služby či pověřené osoby	47
4.8. Role ústavních zařízení	48
4.9. Role školy	49
4.10. Role rodiny a význam práce s rodiči dítěte	51
4.11. Rekapitulace základních zásad sociální práce s mladým dospělým	52
5. Fáze a témata „doprovázení k dospělosti“	54
5.1. Úvodem	54
5.2. Fáze doprovázení k dospělosti	55
5.3. Psychosociální dovednosti	56
5.4. Vzdělání	58
5.5. Bydlení	58
5.6. Zaměstnání a hmotné zajištění	59
5.7. Závěr: souhrn otázek, které je třeba řešit v souvislosti s přechodem mladého člověka do samostatného života	60
6. Role domů na půli cesty v systému doprovázení do dospělosti	64
6.1. Úvodem	64
6.2. Současná podoba domů na půli cesty	64
6.3. Jaká je budoucnost domů na půli cesty?	68
6.4. Otázka dostupnosti domů na půli cesty a cílové skupiny	69
6.5. Změny právní úpravy a financování	71
7. Prameny a literatura	74
8. Příloha č. 1: Zásady komunikace s dětmi a mladými lidmi	76

1. Úvod

V České republice vyrůstá v současné době v náhradních formách péče (v ústavní výchově nebo náhradní rodinné péči) přes 25 000 dětí a mladých lidí. Více než třetina těchto dětí je starší 12 let. Existuje tedy poměrně velká skupina teenagerů, kteří období přechodu do dospělosti prožívají mimo vlastní rodinu. Metodika sociální práce s mladými lidmi opouštějícími náhradní rodinnou péči a ústavní výchovu (dále jen „Metodika“) popisuje systém podpory osob, které vstupují do dospělosti se znevýhodněním způsobeným odchodem z vlastní rodiny a umístěním do některých z náhradních forem péče.

Na rozdíl od svých vrstevníků se tito mladí lidé zpravidla nemohou v období osamostatňování spolehnout na rodinné zázemí, neboť to jim nebylo schopno poskytnout adekvátní péči ani v dětství. Ze specifického institucionálního prostředí, které se velmi liší od běžného života, skokově vstupují do dospělého života. Jsou tak často nuceni rozhodovat samostatně o záležitostech, které s (nebo za) jejich vrstevníky řeší rodiče. Do dospělosti navíc často vstupují dříve, než je běžné u zbytku populace. Zatímco stále větší množství mladých dospělých setrvává u rodičů až do 25 let a déle (navíc „odpoutávání se“ od rodičovské podpory je často velmi pozvolné), u dětí opouštějících náhradní formy péče (pokud nepokračují ve studiu) dochází k výrazné životní změně náhle, okamžikem 18. narozenin a dosažení zletilosti (právní svéprávnosti). Tyto skutečnosti jsou samy o sobě důvodem pro systematickou podporu zajišťující jejich bezproblémový přechod do dospělého života.

Zkušenosti z praxe ukazují, že ani intenzivní následná podpora (tj. v době po opuštění náhradní péče) nemusí být efektivní v případech, kdy nebyla otázkám přípravy na samostatný život věnována patřičná pozornost dlouhou dobu před dosažením zletilosti. Představu, že instituce zajišťuje připravenost na dospělost svým „běžným“ provozem, vyvrací dostupné statistické údaje, výzkumy i konkrétní životní příběhy. Mezinárodní výzkumy¹ ukazují, že mladí lidé po odchodu z náhradní péče představují skupinu s nejvyšší pravděpodobností sociálního vyloučení ze společnosti. Současný systém ochrany dětí, jak vyplývá již z jeho názvu, je primárně zaměřen na osoby ve věku do 18 let. Praxe ukazuje, že je vhodné stanovit určité přechodové období, po němž je již zletilým jedincům opouštějícím ústavní výchovu, náhradní rodinnou péči nebo vyrůstající v nefunkčních rodinách poskytována určitá míra sociální ochrany. Osobní a odborná podpora, které se mladým lidem po odchodu z péče dostává, může pro další vývoj jejich životní dráhy znamenat významný přínos a zvýšit jejich odolnost proti možným rizikům.

Proto v posledních letech vznikla řada iniciativ zaměřených na pomoc této cílové skupině. Mezi tyto iniciativy patří i projekt obecně prospěšné společnosti SKP-Centrum Pardubice s názvem „Podpora zkvalitňování následné péče o mladé lidi opouštějící náhradní rodinnou péči nebo ústavní péči“, v jehož rámci vznikla tato Metodika.

Vytvoření Metodiky předcházelo zpracování dvou analýz, z nichž první se zaměřila na zahraniční modely návazné péče o mladé lidi opouštějících náhradní rodinnou péči nebo ústavní výchovu a druhá na systém náhradní péče v Pardubickém kraji v kontextu zjišťování potřeb mladých lidí opouštějících tento systém.

Ze zahraničních příkladů systému návazné péče o mladé dospělé vyplývá několik hlavních zjištění:

1. Před nastavováním jakéhokoliv systému návazné péče je třeba disponovat informacemi o potřebách mladých lidí a dostupných zdrojích pro řešení jejich situace a potřeb. Je třeba znát i názory mladých lidí na poskytované formy pomoci a jejich skutečný přínos.
2. Příprava na samostatný život je zahajována s dostatečným předstihem před dosažením zletilosti, resp. služby náhradní péče (rodinné i institucionální) jsou ve vyspělých sociálních systémech koncipovány tak, aby mladý člověk získával potřebné kompetence pro vedení samostatného života po celou dobu dospívání. Součástí těchto systémů je silný preventivní systém, který přispívá k tomu, aby byl snižován počet mladých lidí procházejících náhradními formami péče.
3. Klíčovým faktorem pro hodnocení míry podpory mladého člověka není dosažení určitého věku, ale jeho kompetencí. V Evropě existují sociální systémy umožňující a podporující samostatné bydlení mladých lidí již od 16 let, pokud však prokáží potřebné dovednosti pro samostatný život (např. Dánsko, Velká Británie). Na stranu druhou je velmi rozšířenou praxí, že podpora poskytovaná dospívajícím dětem je v případě potřeby prodlužována i do období po dosažení právní dospělosti (zpravidla do 21 let, v některých zemích i déle).
4. Pomoc mladým lidem je založena na celostním a multidisciplinárním přístupu. Jsou uplatňovány integrované (sdílené) přístupy založené na spolupráci různých aktérů. Kromě odborných (profesionálních) pracovníků jsou do spolupráce zapojovány i osoby ze sociálního prostředí mladého člověka.
5. Pomoc mladému dospělému je pečlivě plánována. Plán pomoci je zpracováván ve spolupráci s mladým dospělým a jeho názor je respektován. Plán je realizován

¹ / Například: STEIN, Mike (2004). What Works for Young People Leaving Care? Ilford: Barnardos.

(je určena odpovědnost jednotlivých aktérů, konkrétní úkoly a termíny), průběžně vyhodnocován a v případě potřeby i revidován.

6. Nastavený systém je natolik flexibilní, že nabízí různé možnosti řešení odpovídající individuálním potřebám mladého člověka. Pozornost je věnována vyrovnávání příležitostí mladých lidí, kteří jsou z různých důvodů znevýhodněni (například z důvodu zdravotního nebo mentálního postižení, duševního onemocnění, sociálního znevýhodnění, příslušnosti k menšinám a podobně). Existuje snaha, aby poskytované služby byly kreativní a využívaly moderní (inovativní) metody práce.
7. Mladý člověk má k dispozici blízkou osobu a dále kontaktní osobu (z řad profesionálních pracovníků nebo mentora), které ho provází procesem opouštění náhradní péče a návaznou péčí. Tento blízký člověk nebo doprovázející pracovník disponuje zázemím odborného týmu. V případě profesionálních pracovníků jde často zároveň o case managera, který multidisciplinární práci s mladým dospělým koordinuje.
8. Součástí pomoci je nejčastěji podpora při dosažení co nejvyššího vzdělání, zajištění pracovního uplatnění, bydlení a získání ekonomické samostatnosti. Pozornost je však věnována i psychosociálním otázkám, vztahům mladého člověka k vlastní osobě, blízkým lidem i sociálnímu prostředí. Veškeré podpůrné kroky směřují ke snižování závislosti mladého člověka na sociálním systému a pomoci ostatních.
9. Součástí systému je pravidelné hodnocení kvality péče, efektivity intervencí a služeb. Pro toto hodnocení jsou stanovena jednoznačná kritéria. Hodnocení je provázeno z perspektivy pokroku, dosaženého na straně mladého člověka. Do tohoto hodnocení jsou zapojovány nezávislé subjekty i osoby z cílové skupiny.

Analýza zabývající se situací v Pardubickém kraji potvrdila, že žádná forma náhradní péče plně nenahradí přirozený vývoj a výchovu ve fungující vlastní rodině. Nejvíce se tomuto modelu blíží péče pěstounská. Institucionální výchova má omezení, která sama o sobě nemůže a neumí překonat. Z již realizovaných studií a výzkumů vyplývá, že děti vychovávané v ústavní péči častěji dosahují nízké úrovně školního vzdělání, mají sníženou schopnost sociální integrace, potíže v navazování vztahů a jsou výrazně více ohroženy sociálně-patologickými vlivy než děti vychovávané v rodinách. Náhradní výchova limituje rozvoj pozitivního vztahu dětí ke studiu a práci.

Přesto se mohou ústavní zařízení zaměřit na proces odcházení a v co největší možné míře ho podpořit. Příprava dětí na odchod z dětských domovů a obdobných zařízení není systémově nijak ukotvena a každý ústav pracuje s vlastním pojetím přípravy na samostatný život. Následná podpora mladých dospělých po jejich odchodu z dětského domova je rovněž závislá na iniciativě a přístupu zařízení. Deklarovaná transformace systému péče o ohrožené děti je již několik let pouze ve stavu rozpracovanosti. Byly sice provedeny některé změny právní úpravy, proces změn je však stále otevřený bez dokončení potřebných reforem.

Neefektivním systémem je poznamenán i proces „odcházení“ z náhradní péče. Jedním ze základních problémů je nedostatečná preventivní práce s ohroženou rodinou. Cílem by měl být návrat dětí do rodinného prostředí a snížení počtu dětí v ústavní výchově ještě před dosažením jejich zletilosti. Je nutno intenzivně pracovat s rodinou i v době umístění dítěte do náhradních forem péče. Nejde přitom jen o „standardní“ poskytovatele z řad sociálních služeb nebo orgány sociálně-právní ochrany. Do této práce lze aktivně zapojit i pobytová zařízení. Příkladem dobré praxe je sociální služba zajišťovaná Dětským domovem Holice popsaná v této Metodice.

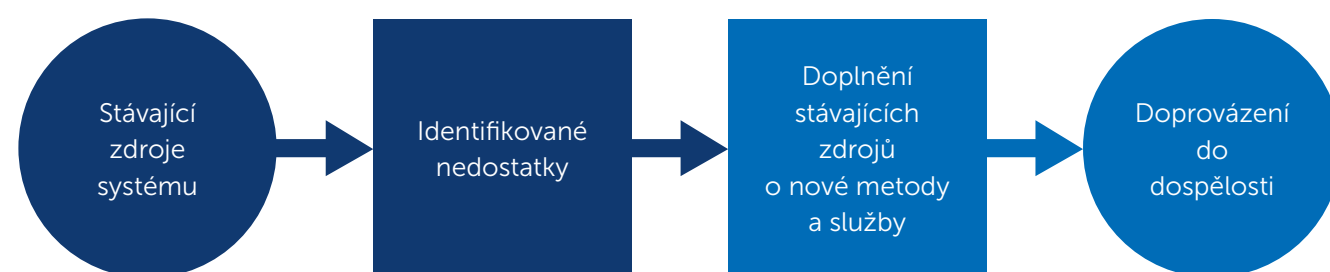
Analýza doporučila zabývat se stereotypy, předsudky a mýty o odcházení z náhradní péče, resp. reagovat na skutečnost, proč i dobře míněné věci nefungují. V praktické rovině je třeba pracovat s nedůvěrou klientů v pomoc a podporu jako takovou, pracovat s představami, obavami a přáními mladých lidí (obava z osamocení, z osobního selhání, z komunikace s cizími osobami, nedůvěra v proces pomoci atd.). Dalším významným tématem je proces sociální práce s mladým člověkem připravujícím se na samostatný život, resp. spolupráce při jeho plánování a realizaci. Analýza navrhla koncept „dohod o odchodu“ a koncept „doprovázení do dospělosti“ (včetně příslušných služeb zajišťujících doprovázení), který je rozpracován v této Metodice. Analýza rovněž doporučila zabývat se dalším směřováním sociální služby „Dům na půli cesty“ a její roli v systému návazné péče.

Metodika zohledňuje praktická doporučení vyplývající z obou výše uvedených analýz. Je určena pro odbornou veřejnost, zejména pro pracovníky a pracovnice poskytovatelů sociálních služeb, ústavních zařízení, orgánů sociálně-právní ochrany a tzv. doprovázejících organizací v oblasti náhradní rodinné péče. Popisuje procesy, které se v současné době odehrávají v oblasti sociální, školské, zdravotnické a dalších. Jedním z principů metody popsané v tomto dokumentu je multidisciplinární a celostní přístup. Z tohoto důvodu používá Metodika pro všechny aktivity sjednocující pojem **„sociální práce“²**, ačkoliv jsou v příslušných rezortech tyto činnosti označovány například jako práce „výchovná, pedagogická atd.“. Mezi pracovními postupy a intervencemi popsány v Metodice lze nalézt poradenství, klinickou sociální práci, psychosociální pomoc, sociálně pedagogickou práci, terapie i různé formy pomoci zaměřené na praktické stránky života.

Systém „doprovázení do dospělosti“ by měl fungovat v úzkém sepětí s běžnými „komunitními“ zdroji a službami. Není cílem vytvořit uzavřený „specializovaný“ systém, který by mohl přispívat k určité stigmatizaci dospívajícího dítěte (mladého dospělého), přispívat k prohlubování jeho sociálního vyloučení a závislosti na sociálním systému. Z tohoto důvodu se jedna z kapitol Metodiky zaměřuje na současné formy pomoci

² / Podle definice sociální práce schválené Mezinárodní federací sociálních pracovníků v roce 2000, jde o procesy podporující „sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha.“ Sociální práce má umožnit všem lidem plně rozvinout své možnosti, jejich životy a předcházet selhání. Zaměřuje se na společenské bariéry, nerovnosti a nespravedlnosti. Reaguje na krize a akutní situace, stejně jako na každodenní osobní a společenské problémy.

cílové skupině mladých lidí opouštějících náhradní formy péče. Cílem Metodiky je doplnit identifikované nedostatky a vytvořit tak ucelený model sociální práce (využít současný potenciál podpůrných procesů a doplnit je o chybějící aspekty). Věříme, že tato Metodika přispěje ke zvýšení kvality systému péče o mladé lidi a pomůže překonávat jejich problémy související se vstupem do samostatného života.

2. CO NABÍZÍ MLADÝM DOSPĚLÝM SOUČASNÝ SYSTÉM?

Stávající systém sociální ochrany již dnes nabízí mladým lidem opouštějícím náhradní formy péče určité formy pomoci. V první řadě jde o přípravné programy probíhající ještě za pobytu dítěte v zařízení.

Podle § 2 odst. 6 vyhlášky, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních,³ může být v zařízení zřízena jedna nebo více samostatných bytových jednotek pro ubytování jednotlivých dětí nebo nejvýše tříčlenné skupiny dětí, které se připravují na odchod ze zařízení. Do těchto bytových jednotek mohou být umístěny děti starší 16 let podle kritérií a za podmínek stanovených vnitřním řádem zařízení. Podle téže vyhlášky může být pro děti po ukončení povinné školní docházky, které se dále nepřipravují na budoucí povolání, z výchovných a vzdělávacích důvodů zřízena v ústavu samostatná výchovná skupina nebo rodinná skupina se zaměřením na přípravu pro výkon povolání nebo pracovní činnosti dětí (tzv. „pracovně výchovná skupina“). Dítě starší 15 let zařazené do pracovně výchovné skupiny může vedle přípravy na výkon povolání a na pracovní činnosti vykonávat též pracovní činnosti v pracovněprávním vztahu, odpovídající jeho věku, zdravotnímu stavu a schopnostem. Podrobnosti o přípravách na dospělost v zařízeních řeší „standards kvality péče o děti“, ⁴ zejména kritérium č. 2 „Průběh péče a návazné služby“, podle něhož je dítě „průběžně připravováno na samostatný život. Zařízení zabezpečuje, aby bylo dítě vedeno k tomu, aby přejímalo odpovědnost za své denní povinnosti, je podporováno v osvojování si potřebných životních dovedností, např. v zacházení s penězi, v organizaci svého volného času, v navazování a udržování vztahů, v zapojování se do sociální sítě, ve zvládání právních záležitostí, ve správě bankovního účtu, pojištění, spoření“ (kritérium 2.28). Zařízení mají mít písemně zpracované postupy ukončování péče a přípravy na samostatný život (kritérium 2.36). Zařízení má také vyhodnocovat potřeby dítěte pro samostatný život a nastavovat podle toho příslušné postupy. Před odchodem z péče do samostatného života má být dítě provázeno v plánování a přípravě. Mladý dospělý má obdržet seznam kontaktních míst a osob, na které se může obrátit v případě náhlých nebo krizových událostí.

³ / Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

⁴ / Výnos Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 5/2016, kterým se stanoví standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči.

Dále jde o možnost **prodloužení pobytu** ve školském pobytovém zařízení (tzv. smluvní pobyt) či setrvání v pěstounské rodině v případě přípravy mladého dospělého na povolání,⁵ a to až do 26 let věku. V rámci prodlouženého pobytu by pro tyto zletilé nezaopatřené osoby měla být upravena pravidla a účast na chodu zařízení tak, aby podporovala rozvoj jejich životních dovedností a samostatného života. Tuto pomoc však může využít pouze část mladých lidí. Zejména u dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních je podíl středoškoláků či vysokoškoláků výrazně nižší než ve zbytku populace. Podle školských statistik prošlo ve školním roce 2017/2018 školskými zařízeními pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy celkem 507 mladých dospělých (tato skupina tvořila necelých 8 % všech dětí a mladých lidí, kteří v tomto roce pobývali ve školských ústavech). Pro 75 z nich byla ústavní výchova prodloužena do 19 let soudem.⁶ Zbývajících 432 mladých dospělých uzavřelo se zařízeními dohodu o smluvním pobytu. Důvodem smluvního pobytu však bylo v naprosté většině případů **dokončení střední školy**. Jen 67 mladých dospělých za smluvního pobytu studovalo vysokou nebo vyšší odbornou školu.⁷ Maximální věková hranice pro tzv. „dobrovolné pobyty“ je stanovena na 26 let. O poskytnutí této služby se uzavírá písemná smlouva, která může být uzavřena nejdéle do 1 roku po ukončení ústavní nebo ochranné výchovy.⁸

U ostatních mladých dospělých mají školská ústavní zařízení povinnost ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany poskytovat poradenskou pomoc se zajištěním bydlení a práce, a po opuštění zařízení poskytovat poradenskou pomoc při řešení tíživých životních situací. Ředitel zařízení je povinen informovat v zájmu zaručení návaznosti péče příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení, a to v termínu nejméně 6 měsíců před propuštěním dítěte.

Další formou podpory je tedy **sociální práce** vykonávaná orgánem sociálně-právní ochrany (obecním úřadem obce s rozšířenou působností). Pracovníci tohoto orgánu jsou povinni být s dítětem umístěným v ústavním zařízení v pravidelném kontaktu (návštěvy minimálně jednou za tři měsíce). Pokud jde o dítě umístěné

⁵ / Resp. po dobu jeho nezaopatřenosti, která je definována v § 11 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Kromě mladých lidí připravujících se na budoucí povolání jde dále o osoby, které nemohou vykonávat výdělečnou činnost nebo studovat pro nemoc nebo úraz, nebo osoby, které nejsou schopny z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu vykonávat soustavnou výdělečnou činnost.

⁶ / § 974 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „občanský zákoník“).

⁷ / Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>.

⁸ / Podle § 24 odst. 2 písm. d) zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (dále v textu jen „zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy“) je ředitel zařízení povinen informovat nezaopatřenou zletilou osobu o možnosti podat žádost o uzavření takové smlouvy. Žádost je posuzována ve správním řízení, rozhodnutí se však vydává pouze v případě jejího zamítnutí. Uzavřením smlouvy nesmí být překročen maximální povolený počet dětí uvedený ve školském rejstříku.

v náhradní rodinné péči, sledují jeho vývoj formou pravidelných návštěv v náhradních rodinách.⁹ U dospívajícího dítěte staršího 16 let je tento orgán povinen plánovat a koordinovat přípravu na samostatný život.

V oblasti kontinuity **sociální práce** s mladým dospělým však existuje závažný systémový nedostatek. Působnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí, resp. klíčového pracovníka (klíčové pracovnice) dospívajícího mladého člověka končí dosažením zletilosti mladého člověka. Výjimkou jsou klienti „sociální kurately pro děti a mládež“ (mladí lidé umístění do ústavní výchovy z důvodu závažných výchovných problémů, s nařízenou ochrannou výchovou, ve vazbě nebo věznici). Těm může orgán sociálně-právní ochrany poskytovat tzv. návaznou péči i po dosažení zletilosti. Jde však o poměrně omezenou cílovou skupinu mladých lidí.

Podle zákona o sociálních službách¹⁰ má **obecní úřad obce s rozšířenou působností** koordinovat poskytování sociálních služeb a poskytovat odborné sociální poradenství dospělým osobám ohroženým sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní nebo ochranné výchovy. Má přitom mimo jiné spolupracovat se zařízeními, kde byla tato výchova vykonávána, správními úřady, územními samosprávnými celky a dalšími subjekty. Přestože jde o stejný úřad (či dokonce stejný odbor úřadu), personální zajištění činnosti orgánu sociálně-právní ochrany a sociální práce vykonávané podle zákona o sociálních službách se liší. Mladý člověk tak až na výjimky mění v klíčovém okamžiku dosažení zletilosti svého sociálního pracovníka či pracovníci.

Určitou koordinační roli v systému sociální ochrany mají i **krajské úřady**. Podle § 93 zákona o sociálních službách krajský úřad „na území svého správního obvodu koordinuje poskytování sociálních služeb a realizuje a koordinuje činnosti sociální práce vedoucí k řešení nepříznivé sociální situace a k sociálnímu začleňování osob.“ Všechny výše uvedené činnosti orgánů veřejné správy jsou zajišťovány v tzv. přenesené působnosti.

Co se týče **samostatné působnosti obcí**, ta je definována jen ve velmi obecné podobě. Podle § 35 zákona o obcích¹¹ má obec v samostatné působnosti ve svém územním obvodu pečovat „v souladu s místními předpoklady a s místními zvyklostmi o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a pro uspokojování potřeb svých občanů. Jde především o uspokojování potřeby bydlení, ochrany a rozvoje zdraví, dopravy a spojů, potřeby informací, výchovy a vzdělávání,

celkového kulturního rozvoje a ochrany veřejného pořádku.“ Poněkud blíže specifikuje úkoly obce v sociální oblasti v samostatné působnosti zákon o sociálních službách. Obec má zjišťovat potřeby poskytování sociálních služeb na svém území, zajišťovat dostupnost informací o možnostech a způsobech poskytování sociálních služeb a spolupracovat s dalšími subjekty. Obec tedy může (ale nemusí) realizovat různé programy na podporu znevýhodněných mladých lidí, například v oblasti bydlení.

Mladí dospělí opouštějící náhradní formy péče jsou cílovou skupinou některých druhů **sociálních služeb**. Typickou pobytovou službou pro tyto mladé lidi jsou domy na půli cesty. Jedna z částí Metodiky se zabývá otázkou různých forem této služby v souvislosti s proměnami cílové skupiny a jejích potřeb. Uvedení mladí lidé se však ocitají i v jiných pobytových službách, například v azylových domech nebo noclehárnách. Z terénních a ambulantních sociálních služeb lze označit za významné služby sociální rehabilitace nebo terénní programy. Důležité je však i odborné sociální poradenství. Podobnou roli jako sociální služby mají v systému i **osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany dětí** (pověřené osoby).

Na pomezí pobytové a ambulantní služby,¹² (a zároveň na pomezí služby pro děti a dospělé), působí **střediska výchovné péče**, která jsou však v současné době většinou organizačně začleněna do oblasti školství, resp. pod diagnostické ústavy nebo dětské domovy se školou. Střediska se zaměřují nejen na děti s rizikem poruch chování (nebo rozvinutými projevy poruch chování) a s rizikem negativních jevů v sociálním vývoji, ale rovněž na rodiče a jiné osoby odpovědné za výchovu a pedagogické pracovníky. Střediska mohou poskytovat služby i zletilým klientům ve věku do 26 let, kteří neukončili přípravu na budoucí povolání. Střediska výchovné péče poskytují poradenství (konzultace, poskytování odborných informací) a služby terapeutické, diagnostické (vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností), vzdělávací (zjišťování úrovně dosažených znalostí a dovedností, posuzování specifických vzdělávacích potřeb atd.), speciálně pedagogické a psychologické (náprava poruch v sociálních vztazích a v chování), výchovné, sociální a informační (zprostředkování kontaktů s jinými orgány a subjekty). V České republice v současné době působí 31 středisek výchovné péče.¹³

⁹ / § 19 odst. 4 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále v textu jen „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“).

¹⁰ / § 92 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (dále v textu jen „zákon o sociálních službách“).

¹¹ / Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), dále v textu jen „zákon o obcích“.

¹² / Podle § 16 odst. 3 zákona o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních může středisko výchovné péče poskytovat své služby ve formě ambulantní, celodenní, internátní (nejdéle po dobu 8 týdnů) nebo terénní (zejména ve školském nebo rodinném prostředí klienta).

¹³ / Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>

Pomoc při **vstupu na trh práce** má mladým dospělým poskytovat Úřad práce ČR. Mladí lidé patří obecně k osobám, které mohou mít ztíženým přístup na trh práce.¹⁴ Pro některé mladé dospělé je problematické nejen získání zaměstnání, ale i samotné zařazení do evidence uchazečů o zaměstnání (z důvodu nesplnění zákonných podmínek). V praxi se jeví jako jedna z překážek vzdálenost mezi skutečným a trvalým místem pobytu mladého dospělého. Postup poboček Úřadu práce ČR při administraci žádostí o zařazení do evidence je nejednotný. Existují pracoviště, která odkazují žadatele na místně příslušný úřad dle trvalého pobytu (ačkoliv je velmi vzdáleno od místa skutečného pobytu), jiná jsou ochotna tuto žádost přijmout. Podle § 28 zákona o zaměstnanosti¹⁵ může přitom uchazeč o zaměstnání „požádat příslušnou krajskou pobočku Úřadu práce o zprostředkování zaměstnání krajskou pobočkou Úřadu práce, v jejímž územním obvodu se z vážných důvodů skutečně zdržuje. Dohodnou-li se krajské pobočky Úřadu práce do 10 kalendářních dnů ode dne podání žádosti, zprostředkovává jeho zaměstnání a vykonává další práva a povinnosti vyplývající z tohoto zákona krajská pobočka Úřadu práce, v jejímž územním obvodu se uchazeč o zaměstnání skutečně zdržuje. Jestliže se krajské pobočky Úřadu práce nedohodnou, generální ředitelství Úřadu práce určí, která krajská pobočka Úřadu práce bude zprostředkovávat zaměstnání a vykonávat další práva a povinnosti podle tohoto zákona.“ Pobyt v lokalitě, kam byl mladý dospělý umístěn v rámci nařízení ústavní výchovy, přitom nepochybně tímto vážným důvodem je.

Významným partnerem při práci s mladými lidmi, kteří páchají trestnou činnost a spadají do skupiny těch, kteří opouštějí nebo již opustili systém náhradní péče či výchovy, je **Probační a mediační služba**. Podle § 4 odst. zákona o Probační a mediační službě¹⁶ se tento orgán v gesci rezortu spravedlnosti věnuje „zvláštní péči mladistvým obviněným a obviněným ve věku blízkém věku mladistvých, přispívá k ochraně práv osob poškozených trestnou činností a ke koordinaci sociálních a terapeutických programů práce obviněnými, zejména jde-li o mladistvé a uživatele omamných a psychotropních látek.“ Probační a mediační služba má při výkonu své působnosti úzce spolupracovat s orgány sociálně-právní ochrany dětí, ty mají povinnost poskytovat jí na žádost informace v rozsahu potřebném pro trestní řízení.¹⁷ Probační a mediační služba zajišťuje tzv. probační

programy.¹⁸ Probační program může mladistvému uložit soud mládeže a v přípravném řízení i státní zástupce. Probační program nelze uložit dítěti mladšímu patnácti let. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže však pro případ osob mladších patnácti let počítá s možností uložení opatření a to „zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče“. ¹⁹

Mladý člověk se může stát rovněž obětí trestného činu. Dítě je v tomto případě podle § 2 odst. 4 zákona o obětech trestných činů²⁰ považováno za „zvlášť zranitelnou oběť“, které je bezplatně poskytována odborná pomoc ve formě psychologického poradenství, sociálního poradenství, právní pomoci, poskytování právních informací nebo restorativních programů, a to před zahájením trestního řízení, v jeho průběhu i po jeho skončení. Tyto služby poskytují služby akreditované Ministerstvem spravedlnosti, které na jejich činnost poskytuje dotaci ze státního rozpočtu.

Co se týče **hmotné pomoci**, často jsou v souvislosti s ukončením náhradních forem péče zmiňovány tzv. „dávky na odchodnou“. V případě mladého člověka vyrůstajícího v ústavní výchově jde o věcnou pomoc nebo jednorázový finanční příspěvek až do výše 25 000 Kč.²¹ O formě pomoci či výši příspěvku rozhoduje ředitel či ředitelka zařízení. Kritéria výše příspěvku by měla být upravena vnitřním řádem zařízení. V některých zařízeních se výše věcné pomoci odvíjí od „kázně“ v zařízení, tzn. že dospívajícímu s problémovým chováním je příspěvek (jako sankční opatření) snižován. Dávkou určenou pro děti vyrůstající v náhradní rodinné péči, je příspěvek při ukončení pěstounské péče v jednotné výši 25 000 Kč.²² Tato dávka je však určena pouze pro děti, které jsou umístěny do forem náhradní rodinné péče zakládající nárok na „příspěvek na úhradu potřeb dítěte“ (pěstounská péče a osobní péče poručníka dítěte). Nárok na dávku nemají například děti vyrůstající v péči jiné osoby podle § 953 občanského zákoníku. Každý rok je přitom do tohoto typu náhradní rodinné péče svěřeno v České republice více než 1 000 dětí.²³

¹⁴ / Na to reaguje například program „Záruka pro mladé“, který je podle vládní Strategie politiky zaměstnanosti do roku 2020 „klíčovým nástrojem řešení nezaměstnanosti a neaktivity mladých do 25 let“. Viz: https://www.esfcr.cz/detail-clanku/-/asset_publisher/BBFAoaudKGfE/content/zaruky-pro-mlade.

¹⁵ / Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

¹⁶ / Zákon č. 257/2000 Sb., Probační a mediační služba a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě).

¹⁷ / § 51 odst. 5 písm. c) zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

¹⁸ / Podle § 17 zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), se probačním programem rozumí zejména „program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným. Probační program schvaluje ministr spravedlnosti a zapisuje se do seznamu probačních programů vedeného Ministerstvem spravedlnosti“.

¹⁹ / § 93 odst. 1 písm. b) zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

²⁰ / Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů).

²¹ / § 33 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (dále v textu jen „zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy“).

²² / § 47h zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále v textu jen „zákon o sociálně-právní ochraně dětí“).

²³ / Podle Ročního výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany dětí to bylo například v roce 2017 1137 dětí, tj. druhý největší počet po péči pěstounské.

Mladý dospělý, který byl v době dosažení zletilosti dítětem svěřeným do péče pěstouna nebo poručníka, má i nadále nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte podle § 47f a § 47h zákona o sociálně-právní ochraně dětí v případě, že je „nezaopatřeným dítětem“ a trvale žije a společně uhrazuje náklady na své potřeby s osobou, která byla do dosažení zletilosti jeho pěstounem nebo poručníkem. Na existenci nároku na příspěvek na úhradu potřeb dítěte je vázán i nárok bývalého pěstouna (osobně pečujícího poručníka) na odměnu pěstouna, který je i nadále pro účely této dávky považován za „osobu pečující“. Zákon pamatuje i na situaci, kdy bývalému svěřenci nárok na příspěvek na úhradu potřeb nevzniká, protože jeho invalidní důchod je vyšší než tento příspěvek. I v tomto případě pobírá bývalý pěstoun (osobně pečující poručník) dle § 47i odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí odměnu pěstouna. Oba typy dávek pěstounské péče jsou poskytovány nejdéle do dvacátého šestého věku bývalého svěřence.

Další formou finanční podpory jsou **dávky pomoci v hmotné nouzi**,²⁴ určené osobám s nedostatečnými příjmy. Za osoby v hmotné nouzi jsou považováni také lidé, kteří „v daném čase, s ohledem na neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků“ nemohou úspěšně řešit svoji situaci a jsou ohroženi sociálním vyloučením. V této souvislosti zákon výslovně zmiňuje situaci, kdy je příslušná osoba „propuštěna ze školského zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy nebo z pěstounské péče po dosažení zletilosti, respektive v 19 letech“. Kromě finanční podpory (příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc) má mladý dospělý nárok na základní sociální poradenství vedoucí k řešení hmotné nouze nebo jejímu předcházení.

Shrnutí: Současný systém nabízí mladým lidem opouštějícím náhradní formy péče určité (dílčí) formy podpory. Pokud jde o jedince motivovaného k využívání sociálních služeb, čerpání různých forem pomoci atd., mohou mu tyto podpůrné mechanismy pomoci k začlenění do běžného života. Problém existuje v případech, kdy je motivace k využití pomoci nízká nebo jde o člověka, který ze „systému“ po určitou dobu vypadne (návrat do nefunkční rodiny, bezdomovectví atd.). Dalším problémem je roztržštěnost pomoci. Na práci s mladými lidmi opouštějícími náhradní formy péče se podílí velké množství subjektů. Žádný z nich však není schopen zajistit „komplexní“ pomoc, jakou dostávají mladí lidé vyrůstající ve funkčních rodinách. Metodika se proto zabývá jak otázkami motivace k přijetí podpory, tak zachování kontinuity a koordinace podpůrných mechanismů bez ohledu na prostředí a životní situaci, v níž se mladý dospělý nachází.

24 / Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (dále v textu jen „zákon o pomoci v hmotné nouzi“).

Přehled zdrojů stávajícího systému:

VEŘEJNÁ SPRÁVA	OBCENÍ ÚŘADY OBCE S ROZŠÍŘENOU PŮSOBNOSTÍ		OBEC (SAMOSTATNÁ PŮSOBNOST)	ÚŘAD PRÁCE ČR	KRAJSKÝ ÚŘAD
	OSPOD	Poradenství	Programy na pod- poru mladých lidí	Pomoc při vstupu na trh práce	Koordinace a financo- vání sociálních služeb
		Kontakty s dítětem v ústavu a NRP	Sociální bydlení	Příspěvek při ukončení pěstounské péče	
		Koordinace přípravy na samostatný život		Příspěvek na úhradu potřeb dítěte do 26 let	
	Sociální práce s dospělými	Koordinace sociálních služeb		Státní sociální podpora	
		Odborné sociální poradenství		Dávky pomoci v hmotné nouzi	
		Sociální práce podle zá- kona o sociálních službách		Podpora v nezaměst- nanosti	
		Dětský domov se školou, středisko výchovné péče a základní škola, Chrudim			
SLUŽBY PRO CÍLOVOU SKUPINU	SOCIÁLNÍ SLUŽBY A POVĚŘENÉ OSOBY		ÚSTAVNÍ ZAŘÍZENÍ	STŘEDISKA VÝCHOVNÉ PÉČE	PROBAČNÍ A MEDIA
	Odborné sociální poradenství		Programy přípravy na dospělost	Poradenství a infor- mační služby	Probační programy
	Sociálně terapeutické činnosti		Poradenská pomoc se zajištěním práce a bydlení	Terapeutické, diagnos- tické a psychologické služby	SLUŽBY PRO OBĚTI TRESTNÝCH ČINŮ
	Zprostředkování kontaktu se společenským prostředím		Věcná pomoc do výše 25 tis. Kč	Vzdělávací a pedago- gické služby	
	Pomoc při uplatňování práv a obstarávání osobních záležitostí		Smluvní pobyty do 26 let věku		Programy pro oběti trestných činů
	Terénní pomoc				
	Poskytnutí ubytování				
KOMUNITA	ŠKOLY		ZAMĚSTNAVATELÉ	SVĚPOMOCNÉ A PODPŮRNÉ SKUPINY	DALŠÍ KOMUNITNÍ ZDROJE
	RODINA A BLÍZKÉ OSOBY				

3. OPOUŠTĚNÍ NÁHRADNÍ PÉČE: PŘEDSUDDKY A STEREOTYPY

3.1. Úvodem

Vstup do samostatného (dospělého) života je významnou životní změnou pro každého mladého člověka. Dospělým se stává člověk v okamžiku, kdy přestává být středem vlastního zájmu a obrací se k dalším lidem. Již nepotřebuje péči, ale má potřebu (a je schopen) pečovat o někoho jiného.

Při nastavování systému podpory je nutno položit si některé otázky. Nakolik se liší potřeby mladých lidí, kteří vyrůstali v ústavu, případně v náhradní rodinné péči, od potřeb jejich vrstevníků. V čem jsou jejich specifika a na co je nutné se při jejich „doprovázení“ k dospělosti zaměřit? S procesem odcházení z náhradní péče po dosažení zletilosti je spojena celá řada předsudků a stereotypních postojů, a to jak ze strany mladých dospělých, tak profesionálních pracovníků či společnosti. Nakolik tyto předsudky ovlivňují individuální sociální práci a nastavení systému jako celku?

3.2. Postoje mladých dospělých

Hlavním nositelem odpovědnosti za změny v životě je sám mladý dospělý. Z rozhovorů provedených v rámci analýzy s mladými lidmi z cílové skupiny řešené touto Metodikou vyplynulo několik zásadních zjištění. Mezi mladými lidmi panuje **nedůvěra v účinnou pomoc**, což může vést až k nepřijetí pomoci. Příčinou nedůvěry může být skutečnost, že dospívajícímu nabízejí pomoc ti samí lidé (profesionální pracovníci), o nichž je přesvědčen, že ho „vytrhli“ z rodiny. Odebrání z péče rodičů je přitom často vnímáno jako akt nespravedlnosti. Nezvládnutí péče rodičem, ať již mělo jakékoli příčiny, je ze strany dítěte (v různé intenzitě) vnímáno jako forma „odmítnutí“. Tyto negativní emoce mohou posílit například traumata spojená s konflikty mezi rodiči, či dokonce se zneužíváním či týráním.

Dítěti nejsou často důvody nuceného odchodu z rodiny adekvátně vysvětleny. Z analýzy vyplývá, že diagnostické ústavy a následně ani dětské domovy s touto traumatizující zkušeností dětí nepracovaly (například vysvětlením důvodů odebrání z rodiny, psychologickou pomocí atd.). Velmi častým způsobem odchodu dítěte z rodiny je tzv. „předběžné opatření“, tzn. že dítě se mimo péči rodičů ocitá ze dne

na den. Může být umístěno do pěstounské péče na přechodnou dobu nebo do některého z ústavů, odkud následně odchází do dalšího prostředí.

V případě ústavní výchovy je problematická rovněž adaptace na nové, neznámé prostředí, které se vyznačuje nutným soužitím s množstvím cizích osob (dalších umístěných dětí či profesionálních pracovníků), ztrátou soukromí, svobody pohybu, přechodem do nového školního prostředí atd. Vnitřní pravidla jsou v řadě pobytových zařízení založena na systému odměn a trestů. Za účinný způsob, jak se s touto situací vyrovnat přitom mladí lidé, kteří se účastnili výzkumu, uváděli navázání kontaktu s vrstevníkem, který by mu popsal, jak život v ústavu probíhá a co se od něj očekává. Podle provedené analýzy jsou dospívající mladí lidé s přibývajícím věkem a dobou pobytu v zařízení rovněž konfrontováni s klesající intenzitou zájmu ze strany profesionálních pracovníků, kteří se věnují především menším dětem. Pozornost má spíše reaktivní charakter (řeší se porušení pravidel, nedostatky na straně mladého člověka atd.).

Tímto způsobem je však velmi složité navazovat s profesionálními pracovníky vztahy založené na vzájemné důvěře. Dítě si pak přirozeně **idealizuje vlastní rodinu** a nemá důvěru k profesionálním pracovníkům zařízení. I dobře míněné rady ohledně další budoucnosti (včetně budoucnosti po opuštění náhradní péče či výchovy) jsou brány s odstupem či přímo odmítány. Průvodním jevem této nedůvěry v informace a rady poskytované „oficiálním systémem“ je naopak důvěra k nepodloženým informacím, nabídkách z „ulice“, „party“ atd. Pokud mladý dospělý vyrůstá v rodině, může se zpravidla spolehnout na podporu rodičů a dalších blízkých osob. V případě dětí vyrůstajících v náhradních formách péče je však situace odlišná. Jelikož důvodem jejich odchodu z rodiny je často nezvládnutí rodičovské péče, stěží tedy mohou počítat s větší podporu na prahu samostatného života.

Dalším důležitým faktorem jsou představy mladých lidí o budoucnosti (co považují za důležité, čeho se obávají, jak s těmito obavami pracovat před odchodem z náhradní péče). Mezi nejčastější obavy a přání týkající se budoucího života patří:

- **Přání vrátit se domů (nekritické představy o rodinném prostředí, ale často i jediná alternativa, kam se vrátit).** Mladí lidé žijí v představě, že až z ústavního zařízení odejdou, jejich rodina je bez problémů přijme. Realita je však v mnoha případech jiná.
- **Přání opustit „režimové“ zařízení, nebýt pod „dozorem“ jakékoliv cizí osoby, nabýt svobodu, „žít po svém“ (bez pravidel a příkazů, které musely respektovat v ústavním zařízení).** Toto přání limituje spolupráci se sociální službou či sociálními pracovníky, kteří jsou vnímáni jako omezující prvek.

- **Strach z osamocení, zároveň však nedůvěra v navazování vztahů.**
- **Strach ze selhání, zklamání a neúspěchu, nízké sebehodnocení a sebevědomí.**
- **Strach z komunikace s cizími osobami, strach z vyjadřování vlastních pocitů a vyřizování i běžných úředních či jiných záležitostí.**

Citované výzkumy zkoumající představy mladých lidí po opuštění ústavní péče zjistily, že cca polovina dětí neví, kde bude po opuštění domova bydlet. U většiny lidí se po odchodu z dětského domova objevovala potřeba spojená se sehnáním levného, podporovaného či krizového bydlení. Pomoc přátel spočívala především v tom, že poskytnou informace o bydlení. Co se týče zaměstnání, taktéž zhruba polovina dětí uvedla, že již má vybranou práci. V 88 % případů se jednalo o manuální práci. V otázkách vzdělání dětí 71 % dětí uvedlo, že bude mít po dokončení školy výuční list, 40 % dětí jejich plánované dosažené vzdělání nevyhovuje a 57 % plánuje pokračovat dalším vzděláváním či rekvalifikačními kurzy. Nejčastěji studovanými obory jsou kuchař/číšník, zedník, prodavač či ošetřovatel. V otázkách finančního zajištění pouze 13 % dětí uvedlo, že má na dobu opuštění domova našetřené peníze. Často se liší představa o tom, jaké jsou průměrné měsíční náklady na jednotlivé položky. Hojně probíraným tématem byly rovněž sociální dávky.

Co se týče vztahů, 88 % dětí se stýká s někým z rodinných příslušníků. Pravidelný kontakt se sociálním pracovníkem uvedlo 58 % dětí. Téměř polovina z nich považuje tato setkání za užitečná a zároveň tvrdí, že mají se sociálním pracovníkem dobrý vztah. Naopak zbylých 41% dětí tvrdí, že nemá žádný zvláštní vztah se sociálním pracovníkem. Přestože si většina respondentů pamatovala setkávání se svým sociálním pracovníkem, polovina z nich tato setkávání označila za zbytečná, přičemž nerozuměli jejich smyslu. Necelé dvě třetiny respondentů uvedly, že sociální pracovník nehrál žádnou roli v momentu odchodu. Přestože tedy děti v domovech byly tímto pracovníkem navštěvovány, často zpětně uvedly, že neviděly žádný smysl v těchto návštěvách. Při otázce na oblast důvěry bylo zjištěno, že děti by se nejčastěji svěřovaly vychovatelkám a kamarádům. Naopak za oporu nepovažují rodiče, spolužáky ze školy nebo ostatní příbuzné.

3.3. Jak pracovat s postoji mladých lidí?

Při úvahách, jak pracovat s výše popsanými postoji mladých lidí, je třeba upozornit na skutečnost, že řada těchto pocitů, přání apod., je poznamenána předchozím vývojem dítěte. Cílem této Metodiky není rekapitulovat poznatky vývojové psychologie. Při hodnocení mladých lidí a při práci s nimi, je nutno brát v potaz jejich znevýhodnění způsobené nedostatečným naplňováním psychosociálních

a emočních potřeb v dětství, k těm patří potřeba stimulace, potřeba smysluplného světa, potřeba jistoty, bezpečí a pevné vazby, potřeba osobní identity a potřeba otevřené budoucnosti. U mladých lidí, kteří strávili klíčová období dětství v institucionální výchově, se lze setkat s projevy deprivace, jimiž mohou být snížená aktivita, nenavazování sociálních vztahů či naopak přepjatá sociální aktivita (snaha přimknout se nakrátko ke každé osobě), snaha upoutat za každou cenu pozornost, která může přejít až do agresivity, hledání aktivit nahrazujících uspokojení citových potřeb (návykové látky, hromadění věcí, sexuální aktivity atd.), jistá naivita, tendence „utíkat“ do nereálných situací a světů a podobně.²⁵ Mohou mít sníženou sociální vyzrálost či potíže s rozpoznáváním pocitů u jiných lidí.

Pro kvalitní práci s mladými lidmi odcházejícími ze systému náhradní péče je klíčová **znalost jejich potřeb** (viz rámeček) a psychického vývoje a respekt vůči tomuto přirozenému procesu. Je zřejmé, že psychický vývoj mladých lidí, kteří strávili svůj život (nebo jeho část) v náhradní péči či výchově je touto zkušeností poznamenán a významně ovlivněn stejně tak, jako by byl ovlivněn zážitky z vlastní rodiny. Mladí lidé, kteří prošli systémem náhradní péče, čelí znevýhodnění, kterému jejich okolí bez znalosti všech souvislostí jen obtížně porozumí. Přináší si do období osamostatňování další otázky, se kterými se vrstevníci z běžných rodin vyrovnávat nemusejí. Odborná práce s mladými lidmi opouštějícími systém péče by měla vycházet z detailní znalosti vývojových potřeb ovlivněných životem v náhradním prostředí.

Potřeby mladých lidí opouštějících náhradní formy péče²⁶

- Fyzické potřeby a potřeba bezpečí (stability)
- Potřeba udržovat vazbu na původní rodinu a současně se zkoušet vůči ní vymezovat
- Potřeba zkoušet spojení s blízkým druhým opačného pohlaví mimo vlastní rodinu
- Potřeba obstát mezi vrstevníky
- Potřeba imponujícího vzoru stejného pohlaví
- Potřeba zvládat požadavky studia, případně práce
- Potřeba mít identitu a nacházet smysl své existence (pozitivní pocit identity)

Všichni, kdo pracují s těmito mladými lidmi, by si měli být vědomi určitých **specifik způsobených dopady institucionální výchovy** či jiných příčin deprivace. Mladí lidé se mohou vyznačovat nízkou společenskou kompetencí, nízkou úrovní školního vzdělání a zaměstnání vzhledem k výsledkům

²⁵ / MATĚJČEK, Zdeněk-BUBLEOVÁ, Věduna-KOVARÍK, Jiří (1997). Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. Praha: Psychiatrické centrum.

²⁶ / S využitím MATOUŠEK, Oldřich-KOLÁČKOVÁ, Jana-KODYMOVÁ, Pavla (eds.) (2010). Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, s. 15.

inteligentních testů, mimořádně vysokou mírou kriminality, problémy ve vztazích, vysokou nespokojeností s dosavadním životem. Lidé, kteří v dětství prošli institucionální výchovou, jsou ve zvýšené míře rizikovými osobnostmi i jako rodiče.²⁷ Podle výzkumu, který proběhl na Slovensku (tedy ve velmi podobných společenských podmínkách jako v České republice) mají matky, kterým byla v minulosti nařízena ústavní výchova, 52krát vyšší pravděpodobnost, že také jejich dítě bude z rodiny odebráno. U otců je tato pravděpodobnost 12krát vyšší.²⁸

Aspekty znevýhodnění u dětí opouštějících náhradní výchovu²⁹

- Sociální izolovanost, nepřípravenost, nesamostatnost
- Projevy psychické deprivace (osobnostní a vývojové problémy, problémy ve vztazích)
- Chybějící reálná představa života mimo dětský domov
- Nedostatek finanční, sociální a emocionální podpory
- Omezení se na vztahy především uvnitř zařízení (jiní chovanci, vychovatelky, učitelé apod.)
- Nedostatečně osvojené pracovní návyky, neschopnost respektovat pravidla
- Nižší úroveň vzdělání
- Neznalost běžných způsobů chování a komunikace
- Chybějící motivace k aktivnímu trávení volného času

Při práci s postoji mladých lidí v náhradních formách péče je proto vhodné dodržovat tyto pravidla:

- Odebrání dítěte z rodiny je závažným zásahem do jeho života. Jde zároveň o okamžik, který může být klíčový pro další komunikaci. V této situaci (ale také v dalším průběhu sociální práce) je nutno podávat dítěti vhodným způsobem vždy pravdivé informace a dále postupovat podle zásad komunikace (viz příloha č. 1 Metodiky).
- Po příchodu do instituce se osvědčuje integrační proces s pomocí mechanismů známým z oblasti peer programů (neformální komunikace, seznámení s neformálními pravidly soužití v ústavu atd.).
- V průběhu sociální práce je nutno detailně znát životní dráhu každého umístěného dítěte, jeho minulost, potřeby a pocity. Jeho životní zkušenost výrazně ovlivňuje i chování po opuštění náhradní péče.

²⁷ / WILKINSON, Ian (1998). Child and Family Assessment: clinical guidelines for practitioners. Routledge, London.

²⁸ / Mikloško Jozef et al. (2011). Ohrozená rodina na Slovensku. Analýza kontextu vyňatia detí z prirodzeného prostredia v rokoch 2006–2010. Bratislava.

²⁹ / S využitím: Folda Jan et. Al (2009). Systém náhradní péče o děti a mládí a následná péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice Situační analýza. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček, s. 22.

- Je třeba aktivně pracovat na pozitivní motivaci a sebehodnotě mladého člověka, je třeba mu pomoci při hledání vlastní identity a budoucnosti.
- Mladého člověka je třeba vnímat s respektem jako relevantního a rovnocenného partnera ve všech rozhodovacích procesech a cíleně ho do těchto procesů zapojovat. Jde o proces postupného přenášení odpovědnosti za rozhodování o vlastním životě (kontrast k situaci, kdy mladý člověk skokově odchází z prostředí, kde je za něho neustále rozhodováno do „absolutní volnosti“).
- Je třeba vytipovat blízkou osobu (či osoby), která bude mladému člověku saturovat potřebu blízkého vztahu a v ideálním případě jí vhodným způsobem zapojit do systému spolupráce (k tomu více v kapitole č. 4: „Doprovázení do dospělosti“).
- Ke každému dítěti je třeba přistupovat **zcela individuálně**. Je třeba zohledňovat věk, zdravotní nebo mentální znevýhodnění, kulturní a sociální prostředí dítěte. Výše uvedené charakteristiky mladých lidí opouštějících náhradní formy péče mohou pomoci pochopit určité projevy chování a zvolit vhodnou formu. Neznamená to však, že je lze vztáhnout plošně na všechny osoby z cílové skupiny.

Součástí podpůrného systému mladých dospělých, kteří opouštějí náhradní formy péče, je zároveň podpora profesionálů, kteří s touto cílovou skupinou pracují, a práce s postoji společnosti. Výsledky sociální práce ovlivňuje významně i prostředí, v němž se aktéři této práce (mladí lidé, jejich blízcí i profesionální pracovníci) nacházejí. Postoje společnosti k mladým lidem vyrůstajícím v náhradních typech péče zabírají velmi široké spektrum od soucitu (který je často reprezentován dary materiální povahy) až po obavy před dětmi z „pastáku“ (není přitom výjimkou, že tuto terminologii používají i sami zaměstnanci zařízení).

V praxi se lze setkat s mnoha předsudky a stereotypy, například, že děti z ústavu jsou nebezpečné, nezvládnou život „venku“, nebudou schopny si vytvořit vlastní stabilní rodinu atd. Postoje profesionálních pracovníků lze ovlivňovat jednak pomocí pravidel vytvořených v organizaci (standardsy činnosti, netolerování předsudků atd.) a jednak formou vzdělávání. Častým problémem je profesní vyhoření. Je projevem profesionálního přístupu aktivně předcházet i těmto rizikům. Pokud příslušný pracovník postrádá smysl práce, trpí předsudky vůči dětem atd., jde o signál vedoucí k žádosti o pomoc nezávislého odborníka (intervize, supervize atd.).

Dospělí, kteří pracují s dětmi, potřebují přípravu, dovednosti a podporu, aby dokázali svou práci efektivně vykonávat. Dospělé je nutné posilovat v řadě dovedností, například ve schopnosti efektivně šířit povědomí o právech dětí, ve schopnosti organizovat setkání, získávat prostředky, jednat s médii, veřejně hovořit a zastávat svůj názor.

4. „DOPROVÁZENÍ“ DO DOSPĚLOSTI

4.1. Úvodem

Postup práce s dospívajícím mladým člověkem a mladým dospělým popsaný v této Metodice je nazýván jako „doprovázení do dospělosti“. Jde o systém založený na prolongaci sociální ochrany a sociální práce, která je jinak poskytována dětem, i vůči osobám po dosažení zletilosti. Tento systém je ovšem přizpůsoben faktu, že pracuje (z hlediska práva) s osobou plně svéprávnou. Následná péče plynule navazuje na „přípravný“ systém práce s dospívajícími dětmi tak, aby byl co nejvíce zmírněn „ostrý předěl“ mezi dětstvím a dospělostí.

V současné době je „doprovázení“ realizováno především formou mentorských (dobrovolnických) programů, přičemž průvodcem dítěte může být jak dospělý, tak o něco starší mladý dospělý, který má rovněž zkušenost s náhradní péčí. Koncept popsaný touto metodikou je založen na dlouhodobé a koordinované spolupráci mezi dítětem, jeho rodinou, orgánem sociálně-právní ochrany, ústavním zařízením nebo náhradní rodinou, sociálními službami a dle potřeby dalšími odbornými službami, s nimiž přichází mladý člověk do kontaktu.

Doprovázení do dospělosti reprezentuje několikaletou systematickou práci, která pokrývá i kritický moment podpory, jímž je přechod mezi dětstvím a dospělostí.

Systém je postaven na třech hlavních principech:

- a) Koordinované plánování a poskytování pomoci**
- b) Kontinuita podpory**
- c) Každé dítě má blízkou osobu, která ho procesem přechodu mezi dětstvím a dospělostí provází**

Tyto základní principy jsou podrobně popsány v dalších částech Metodiky. V našich podmínkách představuje „doprovázení do dospělosti“ nový typ služby. Z tohoto důvodu se Metodika zabývá i otázkou jejího ukotvení v systému a vazbami na již existující typy služeb (zvláštní pozornost je věnována domům na půli cesty, jímž je v Metodice věnována samostatná kapitola).

Doprovázení k dospělosti má několik fází. První z nich se zabývá především plánováním a navázáním spolupráce s mladým člověkem. V této fázi je určena kontaktní osoba z řad profesionálních pracovníků a koordinátor spolupráce. V rámci hodnocení situace, které je nezbytnou součástí každého plánování, je vhodné vytipovat „blízkou osobu“, resp. člověka, k němuž má dospívající dítě

určitý vztah, a které důvěřuje. Další fází je realizace plánu a pravidelné hodnocení pokroku dosahovaného v životě mladého člověka.

S mladým člověkem vyrůstajícím v náhradních formách péče přichází do kontaktu celá řada dalších subjektů. V první řadě jde o školu, kterou dítě navštěvuje, dále o poskytovatele sociálních nebo zdravotních služeb, provozovatele volnočasových aktivit, v některých případech i o odborná poradenská pracoviště atd. Všechny zmíněné formy sociální práce s dítětem jsou založeny na principu vytváření **multidisciplinární sítě spolupráce**.

Při definování spolupráce subjektů v oblasti sociální práce s dospělými a v oblasti ochrany dětí je nutno rozlišovat dvě úrovně. První z nich představuje **systémové nastavení spolupráce** subjektů působících v oblasti sociální práce, spočívající ve:

- a) stanovení základních principů této spolupráce;**
- b) vymezení vztahů mezi orgány veřejné správy a nestátními subjekty;**
- c) vymezení vztahů mezi jednotlivými poskytovateli služeb navzájem;**
- d) řešení praktických (technických) otázek jako je financování, řízení, kvalitativní rozvoj, ochrana osobních a citlivých údajů atd.**

Další úrovní je definice spolupráce při řešení konkrétního případu, tj. vztah mezi systémem pomoci a klientem. V druhé kapitole této metodiky byl popsán současný stav, který se vyznačuje velmi rozdílnými přístupy k práci s rodinami a dětmi a rovněž velkým množstvím „paralelních procesů“ řízení a plánování. Sjednocení systému je příležitostí ke zvýšení transparentnosti a srozumitelnosti těchto procesů, a to nejen pro klienta, ale i pro odbornou veřejnost.

4.2. Koordinované plánování podpory dospívajícího mladého člověka vyrůstajícího v náhradní péči

Dospívající mladý člověk vyrůstající v náhradní péči je dnes „objektem“ několika typů plánů. Je „ohroženým dítětem“, proto příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí (obecní úřad obce s rozšířenou působností) zpracovává (na základě předchozího vyhodnocení situace) **individuální plán ochrany dítěte**. Jde o nástroj definující proces sociální práce s dítětem a jeho rodinou, která je koordinována příslušným orgánem sociálně-právní ochrany. Obsah plánu upravuje především § 2 prováděcí vyhlášky k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí. Individuální plán ochrany dítěte mimo jiné:

- Obsahuje popis příčin poskytování sociálně-právní ochrany a umístění dítěte do náhradní rodinné péče.
- Popisuje opatření přijímaná na ochranu dítěte, stanovuje metody práce s rodinou a rozsah pomoci, která bude poskytnuta rodičům dítěte nebo pěstounům při rozvíjení pečovatelských a výchovných schopností, při sociálním začleňování rodiny, posílení kompetencí v oblasti vzdělávání atd.
- Stanovuje postup spolupráce orgánu sociálně-právní ochrany s ostatními orgány veřejné správy a fyzickými a právnickými osobami zapojenými do řešení situace dítěte.
- Obsahuje plán vzdělávání dítěte, plán přípravy na budoucí povolání a osamostatňování se a plán přípravy blížícího se výstupu dítěte z náhradní péče.

Podle standardů kvality sociálně-právní ochrany (kritérium 14b)³⁰ se má orgán sociálně-právní ochrany intenzivně věnovat oblasti přípravy na samostatný život u dětí starší 16 let vyrůstajících v ústavní výchově nebo náhradní rodinné péči. Hlavním tématem individuálního plánu ochrany dítěte by mělo být „bezpečné osamostatnění“. Podrobnosti plánování obsahuje manuál implementace těchto standardů vydaný Ministerstvem práce a sociálních věcí (viz rámeček).³¹

Témata přípravy na samostatný život by samozřejmě měla být specifikována také v individuálním plánu ochrany dítěte, a to vždy s ohledem na individuální potřeby každého dítěte. Celý proces by měl koordinovat určený pracovník orgánu sociálně-právní ochrany (koordinátor případu).³²

³⁰ / Příloha č. 1 vyhlášky č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí (dále v textu jen „prováděcí vyhláška k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí“).

³¹ / Manuál implementace standardů kvality sociálně-právní ochrany pro orgány sociálně-právní ochrany (2014), s. 85–86.

³² / Roli „koordinátora případu“ definuje příloha č. 1 prováděcí vyhlášky k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí, kritérium č. 8c.

Témata přípravy na samostatný život podle manuálu implementace standardů kvality sociálně-právní ochrany dětí:

- a) volba povolání (jaké povolání by v budoucnu dítě chtělo vykonávat, zda je to reálné, co je potřeba pro to učinit);
- b) další profesní vzdělávání (zda a případně jakou školu má dítě dále studovat, aby se připravilo na povolání, které chce v budoucnu vykonávat);
- c) zaměstnání (praxe, způsob ucházení se o volné pracovní místo, životopis, motivační dopis, druhy pracovních smluv, možnosti výpovědi, rizika, na která si má dítě dávat pozor, odměna);
- d) příspěvky a sociální dávky (kdy a za jakých okolností jsou vypláceny a v jaké výši);
- e) samostatné bydlení (nájemní a podnájemní smlouvy, smlouvy na odběr vody, elektřiny, plynu atd.);
- f) vedení domácnosti (úklid, nákupy, vaření);
- g) hospodaření s vlastními financemi (vedení rozpočtu domácnosti, dluhy, půjčky, splátky);
- h) vztahy (přátelské, partnerské, zaměstnanecké, principy „zdravých“ vztahů);
- i) sexualita (téma ochrany zdraví, prevence před nechtěným otěhotněním);
- j) rodičovství (plánování rodičovství, co znamená být rodičem).

Individuální plán ochrany dítěte by měl být připravován a realizován na multidisciplinárním základě, ve spolupráci se všemi subjekty relevantními k řešení situace dítěte. Věk 16 let je přitom nutno chápat jako mezní věkovou hranici. Individuální plán ochrany dítěte upravuje nejenom aktivity mladého člověka, jeho rodiny a orgánu sociálně-právní ochrany, ale i dalších subjektů. Je například závazný pro školská zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a střediska výchovné péče, která mají podle příslušného zákona³³ spolupracovat „s orgány sociálně-právní ochrany dětí v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte“. Podobná úprava platí i pro zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo služby poskytované na základě dohody o výkonu pěstounské péče.³⁴

V případě dětí umístěných v ústavní péči může intenzitu práce a plánování na úrovni orgánu sociálně-právní ochrany dětí limitovat přesvědčení, že situace dítěte je umístěním vyřešena a další práce s dítětem je hlavní povinností pobytové služby. Občanský zákoník zdůrazňuje, že ústavní výchova je přechodné řešení, přičemž důvody umístění dítěte je nutno minimálně³⁵ jednou za tři roky komplexně přezkoumat. Není však výjimkou, že individuální plán ochrany dítěte „ustupuje do pozadí“ a práce s dítětem je přenechána službě, v níž se dítě nachází. Aktivity orgánu

³³ / § 1 odst. 4 zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy.

³⁴ / Podle § 47b odst. 3 zákona o sociálně-právní ochraně dětí má být uzavřena dohoda o výkonu pěstounské péče v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte „pokud byl zpracován“.

³⁵ / Slovo minimálně je zde zcela na místě. Soud je povinen nejméně jednou za šest měsíce přezkoumat, zda trvají důvody pro umístění dítěte do ústavu. Součástí tohoto úkonu by mělo být rovněž vyhodnocení situace rodiny.

sociálně-právní ochrany dětí se pak omezují na „návštěvy dítěte v zařízení“.³⁶ Obsah a účel těchto návštěv však není podrobněji upraven. Systematické „doprovázení k dospělosti“ však vyžaduje jiný typ aktivit orgánu sociálně-právní ochrany dětí, včetně účasti na „koordinovaném plánování“, které je popsáno v další části Metodiky.

Již bylo uvedeno, že určitým systémovým nedostatkem je rovněž skutečnost, že sociální práce s dospívajícími mladými lidmi je v rámci obecního úřadu obce s rozšířenou působností rozdělena mezi zmíněný orgán sociálně-právní ochrany (který až na výjimky končí svoji působnost dosažením zletilosti dítěte) a tzv. obecnou sociální práci vykonávanou v režimu zákona o sociálních službách. To se promítá i do oblasti plánování. Dobrou praxí je **zajištění návaznosti mezi těmito dvěma agendami**, resp. koordinovaný postup (ideálně jeden klíčový pracovník, který může pracovat s dospívajícím dítětem a následně mladým dospělým kontinuálně).

V případě dítěte umístěného v **ústavní výchově** zpracovává toto zařízení **program rozvoje osobnosti dítěte**. Právní úprava (§ 5 zákona o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních a § 5 prováděcí vyhlášky k tomuto zákonu) se omezuje na konstatování, že tento program vychází z komplexní diagnostické zprávy vyhotovené diagnostickým ústavem. Otázce přípravy mladých lidí na samostatný život se věnují i standardy kvality péče o děti.³⁷

Podrobnější pravidla pro práci s individuálním plánem mají naopak stanovena střediska výchovné péče. Podle příslušné vyhlášky³⁸ má středisko nejpozději do čtrnácti dnů po přijetí klienta do ambulantního oddělení vypracovat s klientem **individuální výchovný plán**. Tento plán je zaměřený na nápravu poruch chování, prevenci negativních jevů v sociálním vývoji a zdravý rozvoj osobnosti. Ředitel střediska je povinen seznámit s vytvořeným plánem klienta a v případě nezletilého dítěte i zákonného zástupce. Tyto osoby se pak mohou do tří dnů k plánu písemně vyjádřit.

Na bázi individuálního plánování realizují své aktivity rovněž sociální služby. Podle standardů kvality sociálních služeb³⁹ má poskytovatel sociální služby povinnost zpracovat vnitřní pravidla, „*kterými se řídí plánování a způsob přehodnocování procesu poskytování služby*“. Podle těchto pravidel se společně s klientem plánuje průběh poskytování sociální služby s ohledem na osobní cíle a možnosti klienta.

³⁶ / Podle § 29 zákona o sociálně-právní ochraně dětí je pracovník obecního úřadu obce s rozšířenou působností povinen „nejméně jednou za tři měsíce dítě, kterému byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova nebo ochranné léčení ústavní“. Ve stejném minimálním intervalu by měl navštívit i rodiče dítěte, kterému byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova.

³⁷ / Výnos Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 5/2016, kterým se stanoví standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči.

³⁸ / Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče.

³⁹ / Příloha č. 2 vyhlášky č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, bod 5.

Stejně postupují rovněž osoby pověřené k výkonu sociálně-právní ochrany. V případě zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc jde o „plán sociálně-právní ochrany dítěte umístěného v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc“.⁴⁰ Pokud je dítě umístěno v **náhradní rodinné péči**, je zpracováván „plán průběhu pobytu dítěte v pěstounské péči“.⁴¹ Výjimkou je „péče jiné osoby“ podle § 953 občanského zákoníku, která probíhá pod dohledem orgánu sociálně-právní ochrany, kdy pečující osoba nemá nárok na služby tzv. doprovázení. Obsahem plánu je mimo jiné definice potřeb pěstounů, potřeb dítěte svěřeného do pěstounské péče a případně i dalších osob, specifikace „reakce“ doprovázející organizace na tyto potřeby (jaká služba bude poskytnuta, její rozsah, cíl, časový harmonogram atd.) a způsob vyhodnocení poskytnuté pomoci ze strany dítěte, pěstounů a doprovázející organizace (zpětná vazba na poskytnuté služby, zjištění, zda došlo k vyřešení problému nebo naplnění potřeb, případně naplánování nových opatření).

Z výše uvedené struktury je zřejmé, že plánování průběhu pobytu dítěte v pěstounské péči představuje určitý opakující se cyklus analýzy potřeb, plánování intervence a jejího hodnocení. Doprovázející organizace má mít podle standardů kvality sociálně-právní ochrany rovněž písemně stanovená **pravidla a postupy práce pro situace významných změn** v životě dětí a rodin, včetně ukončení pobytu dítěte v původní nebo náhradní rodině (kritérium 12a přílohy č. 2 prováděcí vyhlášky k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí)

Všechny tyto plány se mohou, ale nemusí zároveň doplňovat. Nelze však vyloučit ani možnost, že budou obsahovat vzájemně neslučitelné aktivity, že budou pokrývat jen některé aspekty života mladého člověka nebo že budou mít jiné nedostatky. Z tohoto důvodu je nutno pro zajištění základních principů vytvářet (a následně realizovat) **koordinovaný plán**, který by měl obsahovat:

- **Definici potřeb mladého člověka, jeho přání a potenciál. Přitom je třeba klást důraz nejen na potřeby praktické, ale i psychosociální a emoční.**
- **Cíle doprovázení do dospělosti (hlavním cílem je uvedení mladého člověka do plnohodnotného samostatného života, k dosažení tohoto stavu je však třeba stanovit řadu „dílčích“ cílů, reagujících na definované potřeby).**
- **Popis činnosti týmu (pravidelná setkávání, případové a rodinné konference atd.).**
- **Úkoly pro zúčastněné osoby a subjekty vyplývající z dílčích cílů, včetně uvedení termínu a způsobu hodnocení naplnění úkolu.**

⁴⁰ / Kritérium č. 10 přílohy č. 3 prováděcí vyhlášky k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí.

⁴¹ / Kritérium č. 10c přílohy č. 2 prováděcí vyhlášky k zákonu o sociálně-právní ochraně dětí.

- **Způsob monitoringu naplňování dílčí cílů (pravidelné hodnocení plánu a dohod uzavřených v rámci plánování).**

Co se týče **„témat“**, měl by plán zahrnovat všechny aspekty běžného života, tj. nejen základní „hmotné“ potřeby (prostředky na živobytí, bydlení), ale i vztahy, zájmy, životní přání a perspektivy (otázce témat řešených v rámci „doprovázení“ k dospělosti je věnována samostatná kapitola této Metodiky).

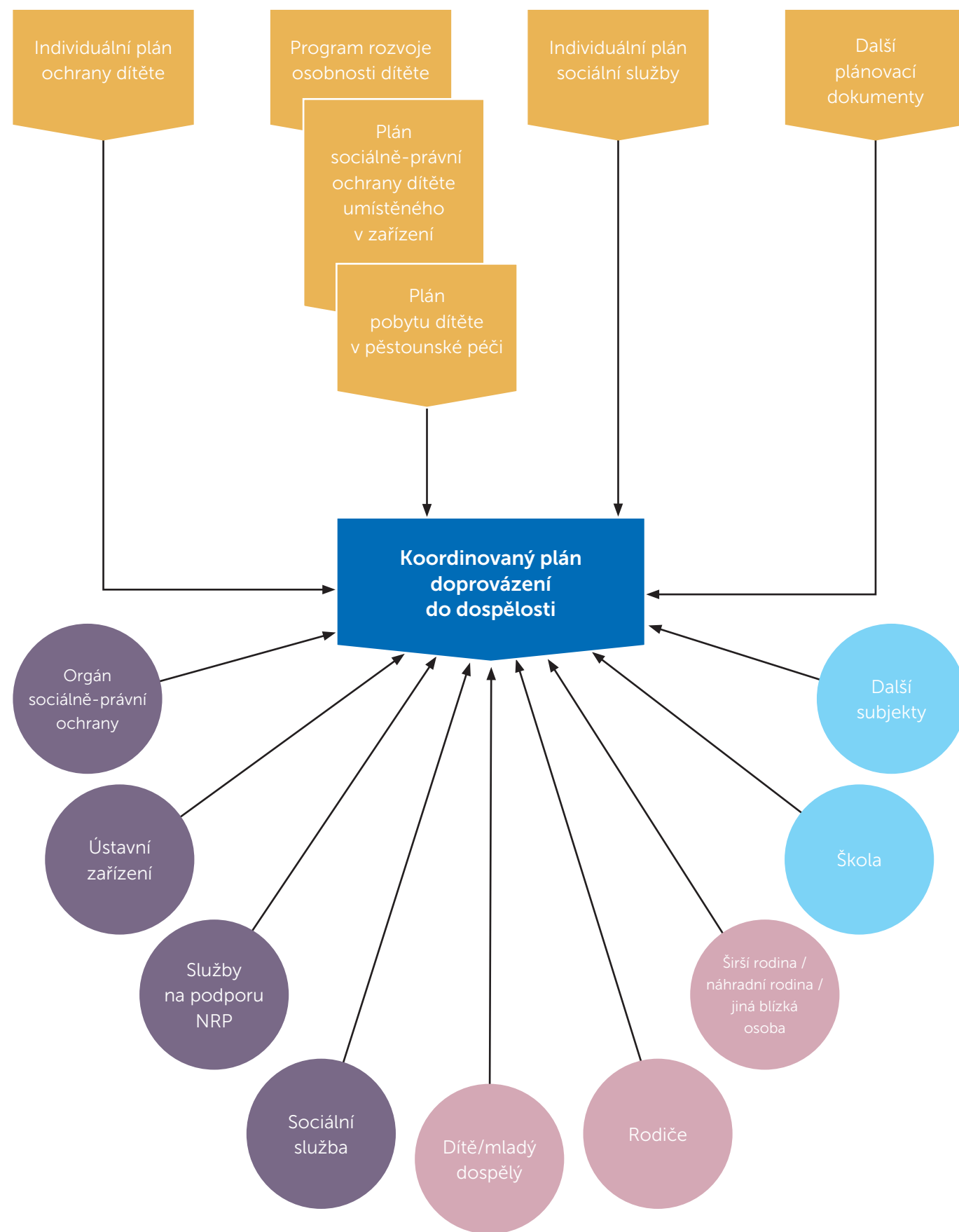
Součástí plánování je rovněž stanovení **koordinátora** (jeho role je vysvětlena v jedné z následujících kapitol metodiky). **Účastníky plánování jsou zejména:**

- a) dítě, resp. mladý dospělý;**
- b) rodina, širší rodina, dítěti blízká osoba, mentor;**
- c) orgán sociálně-právní ochrany dítěte, resp. obecní úřad obce s rozšířenou působností, který následně vykonává sociální práci s mladým dospělým;**
- d) ústavní zařízení v případě dítěte umístěného v ústavní výchově;**
- e) doprovázející organizace v případě dítěte umístěného v náhradní rodinné péči;**
- f) zástupci školy, kterou dítě navštěvuje;**
- g) sociální služby nebo pověřené osoby, které s dítětem nebo mladým dospělým pracují;**
- h) další subjekty, které jsou s dítětem nebo mladým dospělým v kontaktu (odborné služby, středisko výchovné péče, Probační a mediační služba, služby pro oběti trestných činů).**

V této souvislosti je třeba zdůraznit aktivní zapojení dítěte do plánování – vyhnout se formálnímu zpracování povinného plánu, vysvětlit dítěti účel a smysl plánování a zprostředkovat „opatření a cíle“ dítěti pro něj pochopitelným, tj. neformálním způsobem. Hlavním **„nositелеm změny“ je dítě (mladý dospělý)**. Koordinovaný plán by proto měl mít formu „dohody“ s dospívajícím mladým člověkem (mladým dospělým), tzn. že bude obsahovat jak závazky na straně poskytovatelů služeb (formy pomoci), tak závazky ze strany mladého dospělého a jemu blízkých osob. Průvodním jevem realizace plánu je postupné osamostatňování mladého dospělého a snižování závislosti na podpůrných mechanismech.

Monitoring stanovených cílů je nutno provádět z pohledu cílové skupiny, tzn. hodnotit, jak služba přispěla ke změně situace mladého člověka. Tento postup je založen na vyhodnocení výchozí situace, hodnocení dosaženého pokroku ze strany klienta a zároveň hodnocení ze strany služby.

Struktura „koordinovaného plánování“ a jeho účastníci

4.3. Kdy začít s „přípravou na samostatný život“?

Koordinovaný plán je základem spolupráce v rámci „doprovázení k dospělosti“. K jeho vytvoření (a navázání spolupráce) je třeba přistoupit s dostatečným předstihem mnoha let před dosažením zletilosti. Věkovou hranici 16 let uvedenou ve standardech kvality sociálně-právní ochrany je nutno vnímat jako mezní. Český právní řád považuje dítě ve věku 12 let za „schopné přijímat informace, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit“. Podle psychologů začíná období prudkého citového a sociálního vývoje již mezi 11 a 12 rokem věku. Dítě tohoto věku je schopné uvažovat o vlastním myšlení a začíná chápat vztah příčin a následků. S přibývajícím věkem si mladý člověk vytváří vlastní morální principy, které se pro něj stávají důležitější než pravidla skupiny. Období dospívání je proto pro vývoj člověka stejně důležité jako například rané dětství. Lze ho charakterizovat prostřednictvím dvou klíčových pojmů: identita a zmatení (konfuze).⁴² Dospívající dítě řeší otázku: kdo jsem a kam patřím? V ideálním případě mladý člověk uznává pravidla společnosti, chce se do ní začlenit a společnost ho „přijímá“. Může však nastat i jiný vývoj. Pro tento věk je proto charakteristická obava, že mladý člověk zůstane sám a „neuznán“.

Jak bylo zmíněno v úvodu Metodiky, ve srovnání s vrstevníky z většinové populace se musí většina mladých lidí odcházejících z náhradní péče mnohem dříve vypořádat s problémy a převzít zodpovědnost za velké změny ve svém životě. U mnoha z nich dochází ke zrychlení přechodu k dospělosti. To představuje překážku v procesu získávání odolnosti, protože je jim tak odepřena příležitost zabývat se problémy postupně, jak bývá obvyklé. Vzhledem k tomu, že vstupují do samostatnosti dříve než jejich vrstevníci, je třeba i dříve zahájit proces jejich přípravy.

Mladý člověk musí být středem zájmu v procesu přípravy a plánování a musí být posilována jeho role jako aktivního člena tohoto procesu. Rozhovory s mladým člověkem by měly začínat s ohledem na to, kde vidí on sám sebe jako dospělého. Témata by měla být probírána postupně tak, aby měl mladý člověk dostatek času vypořádat se se životními rozhodnutími a byl v těchto krocích dostatečně podporován. Na přípravu by mělo být nahlíženo jako na průběžný průběžný proces a mladý člověk by měl být podporován v neustálém sdílení svých zkušeností a mít možnost dávat zpětnou vazbu z celého procesu přípravy a výstupů.

S ohledem na věk dítěte se přirozeně mění i priority „doprovázení“. Za první z klíčových mezníků je možno označit volbu střední školy po ukončení základního vzdělání, případně i samotné úspěšné ukončení povinné školní docházky. Zde by mělo být cílem motivovat dítě k dosažení co nejvyššího stupně vzdělání. Ve starším

věku se řeší partnerské vztahy a další praktické otázky jako pracovní uplatnění, samostatné bydlení atd.

Koncept doprovázení k dospělosti staví na kontinuitě sociální práce (práce mladým dospělým vychází z předchozí systematické práce s dospívajícím dítětem, přičemž toto dítě je vnímáno jako relevantní partner pro řešení všech otázek souvisejících s blížícím se vstupem do samostatné dospělosti). V České republice je i dítě pojímáno jako samostatná „právní osobnost“. Existuje řada záležitostí, o nichž může dospívající mladý člověk rozhodovat sám bez účasti dospělých (viz rámeček).

O ČEM ROZHODUJE DOSPÍVAJÍCÍ MLADÝ ČLOVĚK SÁM?
Od 12 let
Dítě starší 12 let je ve všech soudních, správních a dalších řízeních bráno jako osoba, která je schopna přijmout informaci, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit
Má právo vyjádřit se v soudních řízeních ve věcech rodičovské odpovědnosti k záležitostem, které se dotýkají jeho zájmu
Případné osvojení podle jeho souhlasu
Má právo nahlížet do matriky do záznamu o osvojení (nejde-li o tzv. utajené osvojení) a do záznamu o utajeném porodu
Od 14 let
Je vyžadován souhlas dítěte při „zásahu do integrity“ (například operace, ale i kosmetické zákroky včetně tetování, léčitelské výkony atd.); pokud dítě nesouhlasí, nelze zákrok učinit bez souhlasu soudu. Výjimkou jsou zdravotní zákroky vynucené situací, kdy je „život člověka v náhlém a patrném nebezpečí“, ty lze provést i bez souhlasu
Od 15 let
Dítě může uzavřít pracovněprávní vztah (mladší dítě může se souhlasem rodičů vykonávat za výdělek jen uměleckou, kulturní, reklamní a sportovní činnost)
Dítě nabývá trestní odpovědnosti, a to v den po 15. narozeninách a odpovědnost za spáchání přestupku
Je vyžadován souhlas dítěte při změně příjmení
Dítě může samo požádat o vydání pasu (do 15 let může podat tuto žádost pěstoun s ověřeným podpisem rodiče), řidičského průkazu skupiny AM, zbrojního průkazu skupiny B (pro sportovní účely) atd.
Od 16 let
Dítě může požádat soud o přiznání svéprávnosti, pokud se osvědčí jeho schopnost se samo živit a obstarat si své záležitosti, a s návrhem souhlasí zákonný zástupce, tj. v tomto případě rodič; přiznáním svéprávnosti mj. zaniká ústavní výchova, pěstounská nebo poručenská péče
Dítě může se souhlasem soudu uzavřít manželství
Dítě získává procesní způsobilost v některých soudních řízeních, kromě řízení o souhlasu s uzavřením manželství jde například o řízení ve věcech domácího násilí nebo o řízení o osvojování dítěte, jehož je rodičem
18 let – zletilost a plná svéprávnost

42 / ERIKSON, Erik H. (2015). Životní cyklus rozšířený a dokončený, Devět věků člověka. Praha: Portál.

4.4. Role koordinátora plánu (case managera), kontaktních či „vlivových“ osob

V následující kapitole budou popsány role osob, jejichž účast je nezbytná pro úspěšnou realizaci koordinovaného plánu. První z nich je osoba koordinátora. Koordinátor je manažerem společné sociální práce, z tohoto důvodu zejména:

- monitoruje naplňování plánu;
- distribuuje informace směrem ke všem účastníkům spolupráce;
- iniciuje řešení problémových situací, hledá optimální řešení problémů;
- svolává příslušná jednání;
- vede spisovou dokumentaci;
- vyhledává nové partnery ke spolupráci atd.

Roli koordinátora (case managera) bude zastávat profesionální pracovník. To samozřejmě limituje i jeho vztah k mladému člověku. Kromě koordinace je další zásadou „doprovázení do dospělosti“ **kontinuita pomoci**. Nelze samozřejmě vyloučit „přirozenou“ obměnu pracovníků, způsobenou změnami zaměstnání, nemocemi, změnou příslušnosti úřadu či přechodem dítěte z jednoho zařízení do druhého. Je však třeba vytipovat takovou osobu koordinátora, který zajistí co nejstabilnější proces sociální práce s mladým člověkem. Tento koordinátor působí v rámci subjektu, který přebírá hlavní odpovědnost za fungování podpůrného systému. Jde zejména o následující varianty:

- Celý proces doprovázení k dospělosti se odehrává v ústavním zařízení.
- Klíčovým subjektem „doprovázení do dospělosti“ je sociální služba.
- Klíčovým subjektem „doprovázení do dospělosti“ je obecní úřad obce s rozšířenou působností.

Platná právní úprava zakotvuje ve vztahu k pomoci dětem opouštějícím ústavní výchovu nebo náhradní rodinnou péči povinnosti celé řadě subjektů. Tyto povinnosti jsou však (kromě finanční výpomoci) definovány vágně, včetně zřetelné odpovědnosti jednoho veřejného subjektu. V současné praxi zastává nejčastěji roli koordinátora sociální práce pracovník či pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany. Jak bylo uvedeno v úvodu Metodiky, jejich limitem je předěl při dosažení zletilosti, kdy kompetence orgánu sociálně-právní ochrany dětí končí. Dalším limitem je jen občasný kontakt s dítětem (formou návštěv v zařízení jednou za tři měsíce) a množství jiných řešených případů. Obecní úřad obce s rozšířenou působností však může s mladým dospělým pracovat i po dosažení zletilosti, a to formou sociální práce definované v zákoně o sociálních službách.

Limit „zletilosti“ lze překlenout nastavením vnitřních pravidel v rámci obecního úřadu obce s rozšířenou působností (resp. sociálního odboru úřadu). V zahraničních systémech se lze setkat s praxí, že je činnost orgánu ochrany dětí (resp. jeho sociální práce) prolongována na předem stanovenou dobu i po dosažení zletilosti. Tento postup český právní řád prozatím neumožňuje. Je tedy nezbytné hledat jiné formy zajištění návaznosti, například:

- vyčlenění několika členů týmu, kteří se specializují na dospívající mladé lidi v náhradních formách péče a působí zároveň v režimu orgánu sociálně-právní ochrany dětí i sociální práce podle zákona o sociálních službách (to bude však zřejmě možné pouze v případě větších pracovišť);
- dočasná tandemová práce, kdy v přechodovém období spolupracují s dítětem dva sociální pracovníci (jeden z orgánu sociálně-právní ochrany dětí a druhý z oblasti sociální práce s dospělými) a postupně si koordinaci „případu“ předávají.

Další možností je, že sociální práci s dítětem bude koordinovat zaměstnanec ústavního zařízení (například vychovatel, etoped, sociální pracovník zařízení atd.), kde se dítě nachází, nebo služby na podporu výkonu náhradní rodinné péče (tzv. doprovázející organizace pěstounských rodin), pokud jde o dítě vyrůstající v náhradní rodinné péči. I zde je však v naprosté většině případů limitem okamžik dosažení zletilosti, kdy většina mladých lidí ústav opouští (nebo odchází z náhradní rodinné péče). I zde však existuje možnost řešení, která je popsána na příkladu dobré praxe Dětského domova Holice v následující kapitole této Metodiky.

Roli koordinátora může zastávat i pracovník nebo pracovnice sociální služby nebo pověřené osoby. Výhodou tohoto řešení je skutečnost, že sociální služba může pracovat jak s dítětem, tak mladým dospělým. Určitým limitem může být přístupnost sociální služby do zařízení, jde však o otázku, kterou lze řešit dohodou mezi dospívajícím mladým člověkem, vedením zařízení a poskytovatelem služby.

Teoreticky může roli koordinátora zastávat i jiná, na výše uvedených subjektech nezávislá, osoba. V tomto případě je však nutno řešit otázky oprávnění k práci s mladým člověkem, sdílení informací podléhajících ochraně osobních údajů a řadu dalších aspektů.

SUBJEKT	LIMITY, KTERÉ JE NUTNO ŘEŠIT	MOŽNOST ŘEŠENÍ
Obecní úřad obce s rozšířenou působností (orgán sociálně-právní ochrany dětí)	Ukončení působnosti při dosažení zletilosti	Personální propojení agend OSPOD a sociální práce s dospělými, tandemová práce
Obecní úřad obce s rozšířenou působností – úsek sociální práce s dospělými	Působnost až od 18 let věku mladého člověka	Personální propojení agend OSPOD a sociální práce s dospělými, tandemová práce
Ústavní zařízení	Působnost zařízení končí odchodem mladého člověka ze zařízení	Registrace sociální služby
Služby na podporu výkonu náhradní rodinné péče	Působnost služby končí ukončením náhradní rodinné péče (zletilosti)	Registrace sociální služby
Sociální služba	Přístup do ústavu nebo do náhradní rodiny	Dohoda s mladým člověkem, zařízením či náhradní rodinou
Jiná osoba	Oprávnění ve vztahu k dítěti a dalším účastníkům spolupráce	Dohoda s mladým člověkem a dalšími účastníky spolupráce

Jak je zřejmé z výše uvedeného popisu plánování, sociální práce s mladým člověkem vyrůstajícím v náhradních formách péče se vyznačuje **velkým množstvím aktérů**. Ti jsou reprezentováni jednotlivými osobami, s nimiž dítě (mladý dospělý) přichází při různých příležitostech do kontaktu. Jedním z opatření systému koordinované spolupráce je omezení okruhu těchto osob. Nepřehlednost systému pomoci vyplývající z velkého množství lidí, který ho reprezentují, je jedním z důvodů, proč není tato pomoc ze strany mladého člověka přijímána.⁴³ To samozřejmě neznamená, že tito profesionální pracovníci nemohou být s dítětem v kontaktu. Je však nezbytné vždy v systému spolupráce zřetelně definovat účel takového setkávání. Mladý člověk by měl mít k dispozici jednu **kontaktní osobu**, která je v ideálním případě **zároveň case managerem**.

Úkolem kontaktní osoby je navázat s mladým dospělým dlouhodobou spolupráci. Tato osoba by měla usilovat o vytvoření optimálního vztahu s klientem. Měla by napomáhat při formulaci cílů spolupráce a nabízet mladému člověku alternativy strategií k jejich dosažení.

Ne vždy se však může komunikace dařit. Součástí koordinovaného plánu a jeho realizace je v tomto případě zmapování vztahů mladého člověka a vytipování

vhodné osoby (osob), jež představuje pro dospívající dítě partnera a které dítě věří (učitel, kamarád, vedoucí zájmové aktivity atd.). Je třeba mít na paměti, že příčinou zdánlivě konfliktního jednání dospívajícího dítěte nemusí být zájem o „vyhranění se za každou cenu“ či získání úplné nezávislosti na dospělých, ale snaha o vzbuzení zájmu dospělých, získání jejich respektu a podpory. Při (pro pubertu typické) nedůvěře k dospělým mohou naopak nabývat na významu vztahy dítěte k starším kamarádům, vrstevníkům atd. V současné době jsou fenoménem sociální sítě, osobní styk s jinými lidmi je nahrazován elektronickou komunikací. To ovšem neznamená, že virtuální prostor je pro mladého člověka „přívětivější“ než realita (nepravdivé informace, kterým však mladý člověk z nedostatku jiných zdrojů nebo kvůli nedůvěře k oficiálním informacím věří).

Jednou z forem práce s dospívajícím dítětem může být i **mentoring**. Ten je definován jako „blízký, individuální, mezigenerační vztah staršího, zkušenějšího mentora, který má zájem předat své zkušenosti a vědomosti mladšímu, méně zkušenému chráněnci“. Vztah mezi mentorem⁴⁴ a dítětem může vzniknout přirozeně, nebo zprostředkovaně za pomoci tzv. mentoringového programu (formální mentoring). Cílem těchto programů bývá nahrazení nedostatku přirozených vztahů, které se dítěti dostávají. V zahraničí mají s mentoringovými programy bohaté zkušenosti. Nejznámějším z nich je program „Big Brothers Big Sisters“, který funguje již od roku 1904.⁴⁵ V České republice využívá jeho zkušenosti dobrovolnický program „Pět P“ (péče, pomoc, přátelství, prevence a podpora). Některé projekty se zaměřují na děti v náhradní rodinné péči.⁴⁶ Tyto programy mají zpracovány příslušné metodiky, které lze v rámci doprovázení k dospělosti využít.

Jde tedy o to najít správný „komunikační kanál“, resp. vhodné osoby, které mohou mít na mladého člověka pozitivní vliv. Touto osobou může být samozřejmě i osoba blízká dítěti.

⁴³ / Mladý člověk je v kontaktu s vychovateli (kteří se navíc podle rozpisu směn střídají), etopedem, sociálním pracovníkem zařízení a ředitelem či ředitelkou ústavu. Dále ho pravidelně navštěvují pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany. Pokud zařízení spolupracuje s dalšími odbornými službami, dostává se dítě do kontaktu s pracovníky tohoto subjektu. Během „ústavní kariéry“ může jít o desítky osob.

⁴⁴ / Některé práce doporučují používat spíše označení „rádce“, protože slovo „mentorovat“ má v českém prostředí negativní konotace.

⁴⁵ / Více informací o programu naleznete na webových stránkách www.bbbs.org.

⁴⁶ / Například projekt nestátní neziskové organizace Hestia TY A JÁ. Viz <http://www.hestia.cz/cs-CZ/co-delame/ty-a-ja>.

4.5. Role blízké osoby

Již bylo zmíněno, že hlavním „deficitem“ na straně mladého člověka je neexistence kvalitních a trvalých vztahů. Jde o aspekt, který nelze nahradit činnostmi profesionálních pracovníků. Ti mohou pracovat na zvyšování kompetencí mladého člověka či s důsledky znevýhodnění, nemohou však „nastoupit“ na místo **blízké osoby**. Z hlediska práva jsou blízkou osobou příbuzní (rodiče, sourozenci atd.), ale i „jiné osoby, které by důvodně pocitovaly újmu druhého za újmu vlastní“.⁴⁷ Pokud dítě takovou blízkou osobu má (tedy někoho, komu na dítěti skutečně záleží a komu zároveň dítě věří), je úkolem sociální práce navázat s touto osobou kontakt a začlenit ji do plánování a následné realizace plánu. Blízká osoba může dítě při naplňování plánu doprovázet a podporovat.

Pokud taková osoba není k dispozici, je nutno ji vytipovat v okruhu širší rodiny, známých mladého člověka atd. Může jít například i o partnera či partnerku. Cílem je nelezení nalezení osoby, se kterou bude dítě (mladý dospělý) schopné navázat vztah založený na důvěře. Zkušenosti z oblasti sociální práce ukazují, že potenciál širší rodiny není v současné době dostatečně využíván. K vytipování vhodné osoby či osob je možno využít například i rodinnou konferenci.⁴⁸

Blízká osoba může mít i roli určitého **zprostředkovatele**. Je důležité, aby měl mladý dospělý možnost obrátit se na důvěryhodnou osobu o radu (průvodce, který pomáhá s integrací do života). Služba pak nemusí být poskytována přímo mladému dospělému, ale může jít o **podpůrnou službu pro „doprovázející“ blízkou osobu**.

4.6. Role obecního úřadu obce s rozšířenou působností

Co se týče dalších účastníků, hlavní odpovědnost za ochranu nejlepšího zájmu dítěte nese (vedle zákonných zástupců) orgán sociálně-právní ochrany, jímž je obecní úřad obce s rozšířenou působností **místně příslušný k dítěti**. V rámci úřadu je určen klíčový sociální pracovník dítěte (tzv. koordinátor případu). Tento úřad zpracovává již zmíněné vyhodnocení situace dítěte a rodiny a individuální plán ochrany dítěte.

V případě umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy nebo obdobného zařízení, tento úřad „sleduje zejména rozvoj duševních a tělesných schopností dětí, zda trvají důvody pro pobyt dítěte v ústavním zařízení, zjišťuje, jak se vyvíjejí vztahy mezi dětmi a jejich rodiči“. Pracovníci obecního

⁴⁷ / § 22 občanského zákoníku.

⁴⁸ / Viz například dokument „Metodika rodinných konferencí“.
Dostupné z: [http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/RK/Metodika-RK\(1\).pdf](http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/RK/Metodika-RK(1).pdf).

úřadu obce s rozšířenou působností mají tedy dítě umístěné do náhradní péče „provázet“ po celou dobu jeho pobytu mimo vlastní rodinu. Sociální pracovník je povinen nejméně jednou za 3 měsíce navštívit dítě v zařízení a ve stejném intervalu navštěvovat rodiče tohoto dítěte. V případě dítěte umístěného do náhradní rodinné péče je tento úřad povinen sledovat jeho vývoj a „navštěvovat rodinu, kde dítě žije, popřípadě jiné prostředí, kde se dítě zdržuje, nejméně jednou za 3 měsíce v období prvních 6 měsíců péče nahrazující péči rodičů a předpěstounské péče, a poté v souladu se zájmy dítěte podle potřeby, nejméně však jednou za 6 měsíců“. Z analýzy vyplynulo, že způsob tohoto kontaktu dětem často nevyhovuje. Nahodilost návštěv a neosobní charakter rozhovorů o osobních věcech nenapomáhá navázání vztahu důvěry. Jak již bylo zmíněno, v některých případech jde o téhož pracovníka, který „odebíral“ dítě z rodiny. Je tedy nutno nastavit buď intenzivnější kontakt s dítětem, nebo (povinné) návštěvy v zařízení (jejich účelem je zároveň dohled nad způsobem výkonu ústavní výchovy) absolvovat v doprovodu či v koordinaci s kontaktní osobou dítěte.

V rámci systému spolupráce by měl sociální pracovník (sociální pracovnice) vykonávat například následující činnosti:

- Zprostředkovávat relevantní informace potřebné k překonání nepříznivé životní situace mladého člověka.
- Vyjednávat v zájmu mladých lidí (jsou-li k tomu zmocněni), především v záležitostech spojených s ubytováním, zaměstnáním, zdravotní péčí a hmotným zabezpečením po odchodu do samostatného života.
- Na požádání poskytovat mladým lidem asistenci při různých jednáních.
- Vyhodnocovat aktuální stav poskytovaných sociálních služeb ve správním obvodu pro danou cílovou skupinu (shromažďování relevantních informací o poskytovaných sociálních službách, aktualizace údajů o poskytovatelích sociálních služeb atd.).
- Prosazovat potřeby a zájmy cílové skupiny. Ty může prosazovat např. z pozice člena komise rady či zastupitelstva obce nebo při strategickém plánování (např. komunitní plán rozvoje sociálních služeb, strategie prevence kriminality atd.).
- Hledat možnosti financování služeb a spolupráce (v rámci dotačních prostředků kraje, obcí, evropských strukturálních fondů atd.).

4.7. Role sociální služby či pověřené osoby

Role sociální služby či pověřené osoby se může částečně krýt s činnostmi popsány v předchozí kapitole věnované obecním úřadům obcí s rozšířenou působností. Rozdíl je v postavení poskytovatele sociální služby vůči mladému člověku. Zatímco orgán sociálně-právní ochrany dětí **musí** mnohé z činností vykonávat na základě zákonem uložené povinnosti (bez ohledu na jejich efektivitu), činnost sociální služby je založena vždy na smlouvě⁴⁹ (tedy dobrovolném kontraktu) s mladým člověkem. Úkolem sociálních služeb je zejména:

- Poskytovat odborné poradenství a v jeho rámci pomáhat mladým lidem zprostředkovat kontakt se společenským prostředím.
- Pomáhat mladým lidem při uplatňování práv a oprávněných zájmů, poskytovat mladým lidem asistenci při různých jednáních včetně jednání s úřady.
- Pomáhat při obstarávání potřebných osobních záležitostí.
- Zajišťovat výcvik praktických schopností a dovedností.
- Vyjednávat v zájmu mladých lidí (opět pouze v případě jsou-li k tomu zmocněni), především v záležitostech spojených s bydlením, zaměstnáním, zdravotní péčí, jinou odbornou pomocí atd.

Typem sociální služby, která může být využita pro řešení sociálně-nepříznivé situace mladých lidí, je například **sociální rehabilitace** (§ 70 zákona o sociálních službách). Sociální rehabilitace je „soubor specifických činností směřujících k dosažení samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti osob, a to rozvojem jejich specifických schopností a dovedností, posilováním návyků a nácvikem výkonu běžných, pro samostatný život nezbytných činností alternativním způsobem využívajícím zachovaných schopností, potenciálů a kompetencí. Sociální rehabilitace se poskytuje formou terénních a ambulantních služeb, nebo formou pobytových služeb poskytovaných v centrech sociálně rehabilitačních služeb.“ Služba zahrnuje nácvik dovedností pro zvládání péče o vlastní osobu, nácvik soběstačnosti a dalších činností vedoucích k sociálnímu začlenění, zprostředkování kontaktu klienta se společenským prostředím, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, a dále pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

⁴⁹ / § 90 a násl. zákona o sociálních službách. Poskytovatel je však povinen tuto smlouvu uzavřít s výjimkou případů, které definuje zákon o sociálních službách (překročená kapacita služby, zdravotní stav osoby žádající o poskytování sociální služby nebo situace, kdy byla osobě, která žádá o poskytnutí sociální služby, vypovězena v době kratší než 6 měsíců před touto žádostí smlouva o poskytnutí téže sociální služby z důvodu porušování povinností).

4.8. Role ústavních zařízení

V případě ústavních zařízení je v rámci doprovázení k dospělosti potřeba vyřešit určitou kolizi mezi „režimem“ v zařízení stanoveném vnitřním řádem a dalšími interními předpisy a faktorem posilování odpovědnosti a samostatnosti mladých lidí. V dětských domovech a dalších ústavních zařízeních se lze již dnes setkat s různými dílčími programy přípravy na dospělost. Jednorázové aktivity tohoto typu však zpravidla nevykazují potřebnou účinnost. Ústavní zařízení však v systému spolupráce hrají klíčovou roli. Vedle školy, kde dítě tráví určitou část dne, jde o prostředí, kde se dítě nejčastěji pohybuje (navíc existují ústavy, v nichž dítě navštěvuje zároveň i školu). Role ústavních zařízení v systému spolupráce může být následující:

- **Nácviky dovedností v reálných situacích a v reálném prostředí.**
- **Zajišťování kontaktu dítěte s rodiči a dalšími blízkými osobami (návštěvy v zařízení, pobyty dítěte mimo ústav).**
- **Zajištění co nejvyššího stupně vzdělání mladého člověka, ideálně v hlavním vzdělávacím proudu (nikoliv ve speciálních školách, ústavních školách atd.).**
- **Tzv. tréninkové byty určené pro zkušenost samostatného bydlení a hospodaření v domácnosti.**
- **Programy za účasti bývalých klientů ústavních zařízení, kteří mohou sdělit svou zkušenost s přechodem do samostatného života.**

Z hlediska kontinuity sociální práce může být důležitá i vazba na ústav (či konkrétní osobu) po opuštění ústavní výchovy.

Jedním z možných modelů systematického doprovázení mladého člověka do dospělosti je situace, kdy se tohoto úkolu ujme přímo ústavní zařízení. Zde je nutno rozlišit mezi jednorázovými aktivitami „příprav na dospělost“, které se již dnes často odehrávají v režimu ústavního zařízení a novým typem služby, který hranice ústavu přesahuje. Jako příklad takového systému lze uvést činnost Dětského domova Holice, jehož zřizovatelem je Pardubický kraj. Toto školské zařízení pro výkon ústavní výchovy je **zároveň registrovaným poskytovatelem sociálních služeb** (viz rámeček).

Příklad dobré praxe: systém doprovázení do dospělosti v Dětském domově Holice

Systém práce s dospívajícími dětmi je v tomto zařízení rozdělen do několika fází. Dětský domov je nejen školským zařízením pro výkon ústavní výchovy, ale je zároveň registrovaným poskytovatelem sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Tato služba může pracovat s rodinami ještě předtím, než je dítě odebráno z péče rodičů. Sociálně-aktivizační služba Dětského domova Holice má tři cílové skupiny, rodina v krizi, již hrozí odebrání dítěte,

je jednou z nich. Základem je intenzivní podpora a kontakt s rodinou, někdy i dvakrát denně. Součástí je například kontrola školní docházky dětí, pomoc dětem s přípravou do školy atd. Do všech činností jsou však aktivně zapojováni rodiče.

Další cílovou skupinou jsou rodiny, jimž bylo dítě z péče odebráno a umístěno do dětského domova. Těm pomáhá sociálně-aktivizační služba připravit prostředí pro návrat dítěte do rodiny. Dětský domov se snaží podporovat u dětí vztahy k rodičům. K těmto účelům mají v dětském domově návštěvní byt, kde mohou rodiče strávit s dítětem víkend. Služba je poskytována bezplatně a je rodiči hojně využívána. Někdy však jde o i rodiče, které nemohou mít dítě v péči dlouhodobě (například z důvodu duševního onemocnění).

Většina dětí zůstává v dětském domově až do zletilosti. Velká pozornost je ze strany zařízení zaměřena na situace, co bude, až dítě odejde z dětského domova. Přípravy začínají od běžného úklidu až po víkendová vaření, kdy si děti vaří samy. Začínají přebírat kompetence postupně a přiměřeně jejich věku. V 16 letech můžou mladí lidé přejít do samostatného bytu, který je v rámci dětského domova. Samostatné bydlení se osvědčilo i u dětí, u kterých nedoufali, že se osamostatní. U těchto dětí je přechod pozvolný (nejprve pouze na přespání). Před koncem zletilosti už by měli být mladí dospělí schopni zajišťovat samostatně celou domácnost včetně praní, vaření. Dostávají peníze, aby nakupovali, co je do domácnosti potřeba.

Dalším provázaným krokem je tréninkový byt, který je určen mladým dospělým od 18 let a je mimo areál dětského domova. Klienti dostávají nejprve peníze na týden a později pak na měsíc. Do tohoto tréninkového bytu dochází dle potřeby a zájmu klienta sociálně-aktivizační služba. Díky spolupráci s radnicí mohou mladí dospělí odcházet z tréninkového bytu do sociálního bydlení v Holicích.

Sociálně-aktivizační služba pro rodiče s dětmi sídlí v dětském domově, kde se děti i pracovníci navzájem znají. Sociální služba a dětský domov spolu mohou intenzivně spolupracovat s prokazatelně kladným dopadem na děti. Služba má územní dosah cca 25 km okolo Holic.

4.9. Role školy

Subjektem, který je integrální součástí multidisciplinárního přístupu při práci s mladými lidmi, je **škola**. V případě uvedených dětí pak je klíčovou postavou (vedle pedagoga) rovněž **asistent pedagoga**. Do cílové skupiny asistentů pedagoga spadají mimo jiné i děti, které se připravují na „výstup z péče“. Činnost asistentů pedagoga upravuje školský zákon⁵⁰ a prováděcí vyhláška o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami.⁵¹ Asistent pedagoga pracuje ve třídách, ve kterých jsou vzděláváni žáci se speciálními vzdělávacími potřebami. To ovšem neznamená, že by měl asistent pedagoga pracovat pouze s žáky se speciálními vzdělávacími potřebami (jeho působnost ve vztahu k celému kolektivu žáků ve třídě není nijak legislativně omezena). Za žáky se speciálními vzdělávacími potřebami jsou podle výše uvedené právní úpravy považováni také žáci se sociálním znevýhodněním (z prostředí, ve kterém se jim nedostává dostatečné podpory k řádnému průběhu vzdělávání, žáci s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou).

⁵⁰ / Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

⁵¹ / Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

S těmito dětmi asistent pedagoga pracuje v rámci tzv. „vyrovnávacích opatření“, které jsou definovány jako „využívání pedagogických, popřípadě speciálně pedagogických metod a postupů, které odpovídají vzdělávacím potřebám žáků, poskytování individuální podpory v rámci výuky a přípravy na výuku, využívání poradenských služeb školy a školských poradenských zařízení, individuálního vzdělávacího plánu a služeb asistenta pedagoga.“ Škola tato opatření poskytuje na základě pedagogického posouzení vzdělávacích potřeb žáka, průběhu a výsledků jeho vzdělávání, popřípadě ve spolupráci se školským poradenským zařízením.

Dalšími pracovníky, kteří přicházejí do styku s mladým člověkem, který se připravuje na opuštění systému náhradní péče nebo ho již opustil, mohou být ve školním prostředí:

- výchovný poradce (věnuje se zejména problematice kariérového poradenství);
- školní metodik prevence;
- psycholog;
- speciální pedagog.

Tento tým odborníků působí na škole jako tým poradenských služeb. Jejich činnost je upravena vyhláškou o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.⁵² Klíčovou roli v systému „doprovázení do dospělosti“ může hrát **školní metodik prevence**. Ten by měl participovat na aktivitách školy zaměřených na „prevenci záškoláctví, závislostí, násilí, vandalismu, sexuálního zneužívání, zneužívání sektami, prekriminálního a kriminálního chování, rizikových projevů sebepoškozování a dalších sociálně patologických jevů.“ Měl by rovněž v této oblasti metodicky vést ostatní pedagogické pracovníky školy.

Školní metodik prevence má za úkol koordinovat spolupráci školy „s orgány státní správy a samosprávy, které mají v kompetenci problematiku prevence sociálně patologických jevů, s metodikem preventivních aktivit v poradně a s odbornými pracovišti (poradenskými, terapeutickými, preventivními, krizovými a dalšími zařízeními a institucemi), které působí v oblasti prevence sociálně patologických jevů.“ K tomu účelu školní metodik vede databázi spolupracujících subjektů školy pro oblast prevence sociálně patologických jevů (orgány veřejné správy, střediska výchovné péče, poradny, zdravotnická zařízení, Policie ČR, orgány sociální péče, nestátní organizace působící v oblasti prevence, centra krizové intervence a další zařízení, instituce i jednotliví odborníci).

Povinností metodika je vyhledávat žáky s rizikem či projevy sociálně patologického

⁴⁷ / Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

chování, poskytovat poradenské služby těmto žákům a jejich zákonným zástupcům, případně zajišťovat péči odpovídajícího odborného pracoviště (ve spolupráci s třídními učiteli). Je rovněž odpovědný za přípravu podmínek pro integraci žáků se specifickými poruchami chování ve škole a koordinaci poskytování poradenských a preventivních služeb těmto žákům školou a specializovanými školskými zařízeními.

4.10. Role rodiny a význam práce s rodiči dítěte

Součástí koordinované podpory dítěte by měla být rovněž systematická práce s prostředím, kde dítě před odchodem do náhradní péče žilo, tj. s jeho rodinou. Často je dítě s tímto prostředím v kontaktu formou „návštěv“ v ústavním zařízení, nebo naopak pobytem dítěte doma. V případě dítěte umístěného v náhradní rodinné péči může být intenzita kontaktu dítěte s vlastními rodiči velmi rozdílná. Pěstouni však mají každopádně povinnost „udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitosti dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými“. Mají také povinnost umožňovat styk dítěte s rodiči, pokud soud v této záležitosti nerozhodl jinak.⁵³ Udržování kontaktů rodiny s dítětem je nejen důležité z hlediska snižování traumatizace dítěte, ale umožňuje i konfrontaci mezi imaginárním a reálným obrazem rodiče.

Jak vyplývá z údajů zjištěných výzkumy,⁵⁴ je nutné reálně počítat s variantou návratu dítěte do vlastní rodiny. Dítě se však vrací do prostředí, z něhož bylo nuceno kvůli vážným nedostatkům v rodičovské péči odejít. Je tedy na místě systematická práce s původním rodinným prostředím dítěte tak, aby došlo k pozitivní změně.

Hlavní roli při práci s rodiči dítěte umístěného do ústavní výchovy hrají orgány sociálně-právní ochrany dětí a sociální služby. Jak již bylo zmíněno, povinností pracovníků obecního úřadu obce s rozšířenou působností je jednou za tři měsíce navštěvovat rodiče dětí umístěných v ústavu. Pokud je dodržována tato „minimální frekvence“ není možno hovořit o systematické sociální práci. Co se týče sociálních služeb, jde zejména o sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi. V praxi se lze setkat s názory, že tato sociální služba nemá pracovat s rodinou, která již nepečuje o dítě (bylo jí již „odebráno“). Tento názor je třeba odmítnout. Podle právní úpravy jde u tohoto druhu sociální služby „o terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku

⁵³ / § 967 občanského zákoníku.

⁵⁴ / Integrace dětí z dětských domovů do společnosti. Ipsos, 2015. Dostupné z: http://www.ditearodina.cz/images/soubory/ke-stazeni/vyzkumy/Pruzum_Integrace-deti-z-detskych-domovu-do-spolecnosti.pdf. Z výzkumu agentury Ipsos vyplývá, že 88 % dětí z dětských domovů, které byly součástí výzkumu, se stýká s někým z rodiny. A 79 % uvádí, že má (velmi či spíše) dobrý vztah s rodinou.

dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje.“ Umístění do institucionálního prostředí je nutno za takové riziko považovat. Práce s rodiči, jimž bylo odebráno dítěte z péče, by neměla být ukončena, ale naopak měla by být ještě intenzivnější. Sanace rodiny by se měla zaměřit na co nejšetrnější odchod dítěte z rodiny, posilování rodičovských kompetencí, pomoc rodičům, aby udrželi kontakt s dítětem. Čím dříve je rodina do procesu zapojena, tím je větší šance na návrat dítěte domů.

S rodinou je třeba pracovat i po návratu (již dospělého) člena domů, a to v rámci obecní sociální práce nebo formou jiného typu sociální služby (například sociální rehabilitace).

4.11. Rekapitulace základních zásad sociální práce s mladým dospělým

Na závěr této kapitoly uvádíme stručné shrnutí základních zásad sociální práce s mladým dospělým:

- Příprava dítěte na vstup do samostatného života musí probíhat dlouhodobě a systematicky od chvíle, kdy je svěřeno do náhradní péče.
- Spolupráce s mladým člověkem musí být založena na respektu k jeho právům a na dobrovolnosti využívání pomoci a intervencí.
- Tým, který obklopuje mladého člověka odcházejícího z náhradních forem péče (ať už je tvořen rodiči, příbuznými, pracovníky ústavního zařízení, pracovníky sociálních služeb, pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí atd.), sdílí zodpovědnost za to, že mladý člověk je správně podporován v rozvoji vlastních životních dovedností a znalostí, které potřebuje na své cestě k nezávislému životu. Mladý člověk by měl dostávat podporu od někoho, s kým má pozitivní vztah.
- Všechny aktivity spolupráce musí být plánovány a realizovány s ohledem na individuální přístup k mladému člověku.
- Mladý člověk je podporován ve vědomí vlastní odpovědnosti, je cíleně zapojován do procesů řešení jeho problémů.
- Profesionální pracovníci jsou si vědomi svých odborných a profesních omezení. Pokud nemohou s klientem sami pracovat, předají mu informace o dalších formách pomoci či jiných možnostech řešení.
- Cílem všech činností je aktivizace k samostatnosti a podpora začlenění do

přirozeného sociálního prostředí.

V některých evropských zemích je v rámci individuální práce s klientem stanovena orgánům veřejné správy a poskytovatelům služeb povinnost „**přiměřenosti intervence**“. Tzn. je nutno služby nastavit tak, aby na jedné straně nebyl identifikován nedostatek podpůrných aktivit a na stranu druhou, aby přijatá opatření nepřekračovala svou intenzitou míru odpovídající situaci mladého člověka.

5. FÁZE A TÉMATA „DOPROVÁZENÍ K DOSPĚLOSTI“

5.1. Úvodem

Doprovázení do dospělosti lze rozdělit do tří hlavních fází:

1. Přípravná fáze
2. Přechodová fáze
3. Fáze samostatnosti

V každé z těchto fází mohou nabývat na důležitosti jiná témata (viz přílohy č. 2 až 4 této Metodiky). Přelomovým okamžikem sociální práce s mladým dospělým je okamžik vstupu mladého dospělého do samostatného života. Převzetí rozhodování za sebe sama je spojeno nejen s odpovědností, ale i nejistotou. Proto je „přechod“ pojímán jako samostatná fáze, v níž je v prvních měsících poskytována intenzivní podpora. Podpora v období samostatnosti může trvat i několik let (s některými osobami může chtít mladý člověk zůstat ve styku natrvalo). Cílem sociální práce by mělo být postupné snižování „intenzity podpory“. V rámci jednotlivých fází, které jsou podrobně popsány v dalším textu Metodiky, však může docházet k různým výkyvům, „regresům“ a krizím. Metodika popisuje „ideální“ postup spolupráce. V praxi však budou nastávat případy, kdy se sociální práce bude vracet k tématům, jež měly být vyřešeny v období dětství či dospívání.

Ke všem níže uvedeným tématům je nutno přistupovat z celostního hlediska a stejnou důležitost přikládat praktickým, emočním a interpersonálním dovednostem. Témata vyplývají z následujících základních otázek:

- Jaké životní dovednosti bude mladý člověk potřebovat?
- Kde bude bydlet po opuštění náhradní péče?
- Jak bude probíhat jeho další vzdělávání nebo kde bude pracovat?
- Z čeho bude hradit své životní náklady?
- Jakou podporu bude mladý člověk potřebovat a kdo mu ji může zajistit?
- Bude mít ve svém životě blízkou osobu?

Specifický přístup vyžaduje skupina mladých lidí, kteří setrvávají v ústavních zařízeních i po dosažení zletilosti. Může jít buď o soudní prodloužení ústavní výchovy do 19 let⁵⁵ nebo o tzv. smluvní pobyty, jejichž podmínkou je pokračující

studium mladého dospělého. Ačkoliv jde o mladého člověka, který se částečně nachází v režimu ústavního zařízení (byť na základě dobrovolnosti), při sociální práci je nutno zohlednit skutečnost, že jde o zcela svéprávnou osobu.

5.2. Fáze doprovázení k dospělosti

Příprava na odchod z péče musí být realizována vhodným a přiměřeným způsobem, který odpovídá emočnímu a rozumovému vývoji každého jednotlivého mladého člověka. Příprava musí být uskutečňována s dostatečným časovým předstihem. Plánování musí zabezpečit, že oblasti navržené v plánu péče jsou přesné a adresné. Plán musí zahrnovat také terapeutickou podporu, která pomůže zpracovávat témata, jako jsou utrpení a ztráta, úzkosti, trauma, nevyřešená agresivita, témata týkající se kriminální činnosti.

Plán péče pro odchod z poskytované služby má do detailu rozpracovat cíle a požadované aktivity a identifikovat osobu (osoby) zodpovědné za realizaci každé aktivity.

Plánování se zaměřuje na podporu mladého člověka, aby:

- získal odpovídající a trvalé ubytování včetně základních osobních věcí a nábytku,
- rozvinul klíčové životní dovednosti a dovednosti pro nezávislý život,
- pokračoval ve vzdělávání, započal vzdělávání, rekvalifikaci, zaměstnání,
- měl povědomí o nárocích a jak dále vyhledávat podporu v systému služeb včetně přístupu k osobním záznamům, informacím a další finanční podpoře,
- vznikla pozitivní vazba a spolupráce mezi dosavadní službou, ze které mladý člověk odchází, a službou následné podpory,
- obnovil a navázal funkční vztahy se svojí rodinou, pokud je to možné a žádoucí a měl vytvořenou síť vztahů (kontaktů), kam se může v budoucnosti obrátit o pomoc a podporu.

Ve **fázi přechodu** by měl mít mladý člověk jasné informace o tom, jaký druh podpory se mu dostane a kdo bude mít jakou roli a plnit jaké úkoly v této fázi podpory. Je nutné se dále soustředit na rozvoj a posilování dovedností potřebných k nezávislému životu. Plánování v průběhu fáze přechodu do samostatného života musí zahrnovat monitoring a průběžnou revizi plánu odchodu z péče a jeho klíčových fází tak, aby bylo zabezpečeno, že jsou efektivně naplňovány vytyčené cíle a případné změny jsou včas zaznamenány. Plánování přechodu z péče by mělo být realizováno na základě požadavků a dosažených cílů v rámci přípravné fáze.

55/ § 974 občanského zákoníku

Plánování bydlení a s ním související následné podpory je jedním z nejdůležitějších témat přechodu z formálního typu péče. Terénní pracovníci by si měli být jisti, že byly zmapovány všechny možnosti dostupného bydlení. Možnosti bydlení by měly odpovídat životní situaci mladého člověka a bydlení by mělo být dlouhodobě udržitelné.

Mladý člověk by měl mít podporu při získávání dalšího vzdělávání či rekvalifikace. Plánování by mělo zahrnovat informace o individuálních cílech a ambicích mladého člověka v oblasti práce, dalšího studia, kurzů a rekvalifikace a podpoře pro dosažení těchto cílů (včetně stipendií nebo jiné formy podpory pro uplatnění se na trhu práce). Je potřebné zmapovat všechny právní a finanční možnosti, které mohou mladého člověka podpořit při přechodu z náhradní formy péče, včetně možnosti finanční podpory ze systému sociálního zabezpečení.

Podpora by po opuštění náhradní formy péče a vstupu do samostatného života měla navazovat na práci a intervence, jež tomuto odchodu předcházely. Podpora by měla být dostatečně flexibilní a měl by být uplatňován holistický přístup, který reaguje na individuální potřeby každého jednotlivce. Cílem podpory musí být vybudování široké sítě podpory a nasměrování mladého člověka na relevantní místní služby.

Je potřebné navázat mladého člověka na spektrum služeb a pomoci, včetně služeb finančních a poradenských. Finanční podpora by měla být pravidelně vyhodnocována, aby efektivně podporovala mladého člověka v jeho rozvoji a potřebách.

5.3. Psychosociální dovednosti

Nejdůležitější témata řešená v rámci „doprovázení do dospělosti“ spadají do oblasti tzv. (psycho)sociálních dovedností. U mladých dospělých jde zejména o:

- **Práci s identitou**
- **Schopnost navazování a udržování kvalitních vztahů**
- **Zvyšování psychosociální odolnosti**

Cílem aktivit je dosáhnout u dítěte pozitivní identity spočívající v kvalitních vazbách s pečující osobou, znalosti a pochopení rodinného prostředí a získání pozitivní zkušenosti s tím, jak ho vnímají druzí lidé a jak na něj reaguji.

Identita je u mladých lidí, kteří byli v minulosti nuceni opustit rodičovskou péči, jednou z klíčových otázek. V rámci sociální práce je nutno pracovat na zdravém

sebevědomí. K tomu slouží:

- **Znalost a pochopení rodinného prostředí a vlastní minulosti**
- **Komunikace o tom, jak mladí lidé vidí sami sebe**
- **Zkušenost s tím, jak je vnímají druzí lidé a jak na ně reaguji**

Znalost vlastních kořenů je přirozenou potřebou každého člověka. Je obvyklé, že v období dospívání začne dítě vyrůstající v ústavu nebo náhradní rodině pátrat po rodičích, sourozencích či jiných příbuzných. Těmto situacím lze předcházet aktivním přístupem, kdy jsou dítěti vhodným způsobem sdělovány informace o vlastní rodině a vytvářen „rodinný příběh“. Odborná podpora může být ještě významnější v případech, kdy jde o dítě odlišné kultury či etnicity. Takové dítě si logicky klade otázku, „proč vypadám jinak“? Může být také vystaveno tlaku společnosti a xenofobním projevům.

Významným faktorem identity je „obraz rodiče“. Tito mladí lidé prošli často nefunkčním rodinným prostředím, rozvrácenými či neúplnými rodinami. Jsou známy negativní dopady „odmítnutí“ rodičem na psychický vývoj dítěte. Klíčovou aktivitou je vysvětlení důvodů, proč se dítě ocitlo mimo rodinu. Příčiny, proč rodiče nezvládli péči o dítě, mohou být samozřejmě různé. Je vhodné, aby nebyl posilován obraz rodičů jako „viníků“, ale aby s určitou mírou tolerance a empatie byly vysvětlovány příčiny, proč se nemohou o dítě starat. Dítěti je třeba samozřejmě podávat pravdivé informace, ale v citlivé formě odpovídající jeho věku. Přednostně je však třeba **zbavit dítě odpovědnosti za selhání**, resp. viny, kterou si často přisuzuje za to, že nežije se svými vlastními rodiči.

S otázkou identity souvisí rovněž tendence opakovat „chyby“ rodičů. Identifikace s rodiči může nabýt formy: „Když mí rodiče byli špatní, proč já bych měl být jiný.“ Cílem práce s identitou dítěte je především posílení jeho sebevědomí a nabídka šancí a lepší životní perspektivy. Odborná literatura upozorňuje na skutečnost, že se faktor „sebevědomí“ projevuje i při výběru partnera. Děti, které například zažily týrání a zneužívání, mohou inklinovat při navazování známostí k dominantním osobnostem. Jsou ochotny jako „*důkaz lásky a závislosti obětovat téměř cokoli – vzdělání, rodinu, svoji budoucnost*“.⁵⁶

Interpersonální dovednosti zahrnují schopnost zvládání celého rozsahu formálních a neformálních vztahů. Jsou-li v pořádku vztahové záležitosti, pak zpravidla funguje lépe i vše ostatní. Pokud jsou narušeny (chybí pozitivní vztahová motivace), jsou ostatní aktivity vedoucí k zajištění vzdělání, pracovního uplatnění, kvality života atd. mnohdy neúčinné. Sociální práce vstupuje do života člověka

⁵⁶/ ZEŽULOVÁ, Dagmar (2012). *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál, s. 67.

v okamžiku, kdy „něco“ nefunguje. Řada potíží v praktických dovednostech pak může pramenit právě z problémů v oblasti vztahů. Vztahová síť dítěte vyrůstajícího v náhradních formách péče se zdá být (co do počtu osob) „bohatší“ než u jeho vrstevníků, kteří žijí ve vlastních rodinách. Opak může být pravdou. Odborníci pohybující se v prostředí náhradní rodinné péče jsou si vědomi primární potřeby stabilní citové vazby (attachment). Pokud taková vazba chybí, je třeba na ní systematicky pracovat. V případě potřeby, i za využití dlouhodobé odborné nebo psychologické pomoci. Často jde o problémy, které je nutné řešit dlouhodobou terapeutickou prací. Ale i intenzivní pomoc může znamenat pouze stabilizaci nebo určité zmírnění problémů. V závislosti na přání dítěte je proto třeba v rámci sociální práce s dospívajícím dítětem pracovat na obnově a navázání funkčních vztahů s jeho vlastní rodinou (samozřejmě pokud je to možné a žádoucí). Je důležité, aby mladý člověk měl vytvořenou síť vztahů (kontaktů), kam se může v budoucnosti obrátit o pomoc a podporu.

Odolnost lze definovat jako schopnost, díky níž dokáží někteří mladí lidé najít uplatnění v životě, přestože pocházejí ze znevýhodňujícího prostředí, prodělali různé problémy nebo museli čelit nepřízní osudu, a navzdory tlakům, pod nimiž se nachází. Odolnost znamená překonávat překážky, zvládat problémy a zotavit se z nepřízně osudu.

5.4. Vzdělání

Další z klíčových oblastí doprovázení do dospělosti je vzdělání. Úroveň dosaženého vzdělání determinuje zásadním způsobem celý další život mladého člověka. Tito mladí lidé často pocházejí z prostředí, kde vzdělání není vnímáno jako významná hodnota. Kromě práce na motivaci (zde mohou pomoci vzory vrstevníků), je nutno vytvořit podpůrné mechanismy k úspěšnému průběhu studia a jeho absolvování. Klíčovou rolí hraje opět **stabilita**. Podle výzkumů mladí lidé, kteří prošli několika místy péče, dokáží dosáhnout úspěchu ve vzdělání, **pokud zůstanou ve stejné škole** a udrží si kladné přátelské vztahy a kontakty s učiteli, kteří jim pomáhají.

5.5. Bydlení

Podle informací ústavů, které zazněly na odborných platformách pořádaných v rámci Projektu, má relativně vysoké procento mladých lidí bezprostředně po skončení ústavní výchovy vyřešenou svoji bytovou situaci (buď se vrací domů, nebo si najdou komerční bydlení například formou spolubydlení s vrstevníky). Dle této části odborné veřejnosti není nutné, aby bylo bydlení mladého dospělého řešeno „automatickým přidělením“ sociálního bytu, neboť v tomto případě hrozí několik

rizik. Jedním z uváděných rizik je skutečnost, že se do tohoto bytu přestěhují i ostatní členové (nefunkční) rodiny a pro mladého člověka by bylo velice obtížné se vůči nim vymezovat.

Kromě samotného zajištění bydlení je klíčovým tématem jeho **udržitelnost**. Ohrožení ztrátou bydlení může nastat s určitým časovým odstupem, kdy tito mladí lidé začínají selhávat v určitých oblastech (dluhy, nevhodné chování, narušené kontakty s rodinou) a kdy se dostávají do „druhé životní krize“.

Pro účely získávání dovedností v oblasti bydlení lze využít tzv. cvičné byty, kde mladý člověk žije samostatně zpočátku s podporou ze strany profesionálních pracovníků, ale postupně nabývá odpovědnosti za hospodaření, vedení domácnosti, nákupy, běžné vybavení bytu, úklid.

5.6. Zaměstnání a hmotné zajištění

V kapitole Metodiky věnované zdrojům v současném systému byly popsány kompetence Úřadu práce ČR v oblasti zaměstnanosti a některé formy hmotné pomoci. Stejně jako je tomu v oblasti bydlení, tak i v oblasti zaměstnanosti není problémem získání práce, ale její udržení. Vstup na trh práce mladým lidem opouštějícím náhradní formy péče limituje i skutečnost, že dosáhli nižšího stupně vzdělání.

V rámci „doprovázení do dospělosti“ je vhodné zaměřit se na posilování pracovních kompetencí ještě před dosažení zletilosti. Jde zejména o tyto kompetence:

- **Spolehlivost (docházka do zaměstnávání, dodržování pravidel v zaměstnání atd.)**
- **Komunikační schopnosti**
- **Ochota učit se**
- **Schopnost týmové spolupráce**
- **V případě manuálních, technických a průmyslových profesí zručnost (jemné motorické dovednosti rukou)**

Jednou z forem pomoci mohou být sociální dílny pro osoby, které nestudují a nepracují, semináře a tréninky dovedností potřebných pro vstup na trh práce nebo cílená spolupráce s vybranými zaměstnavateli. Vzhledem k tomu, že pro některé z mladých lidí je obtížné získat a udržet si práci na hlavní pracovní poměr (nemají kompetence k udržení zaměstnání, nedodržují docházku, nemají potřebné pracovní dovednosti atd.), je vhodné uvažovat alespoň o jiných formách pracovního poměru (dohoda o provedení práce nebo dohoda o pracovní činnosti).

5.7. Závěr: souhrn otázek, které je třeba řešit v souvislosti s přechodem mladého člověka do samostatného života

Při plánování a následné realizaci koordinovaného plánu je nutno nalézt odpovědi zejména na následující otázky (resp. nalézt řešení uvedených problémů). Souhrn otázek může sloužit i jako struktura plánu nebo tzv. „check list“:

- Jaké dovednosti potřebuje mladý člověk pro nezávislý samostatný život?
- Jaké kroky je třeba podniknout pro rozvoj těchto dovedností?
- Jaké zdroje je nutné zajistit, aby bylo dosaženo nezávislosti?
- Je zajištěna spolupráce mladého člověka s osobami, které ho mohou doprovázet při přechodu z náhradních forem péče (kontaktní osoba, blízká osoba)?
- Má mladý člověk všechny dokumenty, které bude potřebovat jako dospělý (například rodný list, průkaz zdravotní pojišťovny, očkovací průkaz, studentský průkaz, pas, řidičský průkaz, později například i rozhodnutí o přiznání dávek, evidenční listy atd.)? Ví, kde případně dokumenty najde v budoucnosti?
- Jaké služby bude mladý člověk využívat?
- Jak se mladý člověk zapojuje do tvorby koordinovaného plánu? Jak je zajištěno, že se dozvídá o změnách v plánu?
- Má mladý člověk spolehlivou podpůrnou vztahovou síť? Existuje plán pro udržení důležitých vztahů a vazeb mladého člověka?
- Má mladý člověk pravidelný kontakt se svojí rodinou nebo jinými důležitými osobami?
- Jaké komunitní skupiny mohou pomoci mladému člověku navázat vztahy, aby měl širší sociální síť a podporu?
- Ví mladý člověk, koho a jak kontaktovat v případě krizové situace či ohrožení?
- Jak je zorganizováno bydlení po odchodu z péče? Jsou všichni relevantní subjekty seznámeny s opatřeními ohledně nového bydlení mladého člověka? Jaké úkoly je ještě třeba vyřešit?
- Jaké bydlení je zajištěno v případě, že by dosavadní bydlení náhle skončilo? Kam se může mladý člověk obrátit, aby byly zaktivovány tyto záložní plány?
- Jaké jsou zdravotní potřeby mladého člověka (včetně zubaře)? Jak jsou řešeny?
- Má mladý člověk zdravotní pojištění? Ví, u které zdravotní pojišťovny je pojištěn?

- Užívá mladý člověk pravidelně nějaké léky? Pokud ano, rozumí, jak léky užívat, kde dostane předpis apod.?
- Rozumí mladý člověk vlastní sexualitě a jak s ní zacházet?
- Hraje v životě mladého člověka významnou roli alkohol nebo drogy? Pokud ano, jak je toto téma řešeno?
- Jaké má mladý člověk plány ohledně vzdělání a zaměstnání?
- Existuje plán vzdělávání mladého člověka?
- Má mladý člověk vypracovaný životopis, ví, jak napsat žádost o práci?
- Je mladý člověk zaregistrován na úřadu práce? Je v kontaktu se zaměstnavateli nebo agenturami práce?
- Jaké finanční zdroje má mladý člověk k dispozici?
- Vlastní mladý člověk bankovní účet? Umí ho používat?
- Umí mladý člověk zacházet s penězi (hospodařit), nebo bude potřebovat poradenství?
- Je třeba řešit nějaké významné finanční nebo právní otázky (zadlužení, majetkové záležitosti, protiprávní jednání atd.)?

6. ROLE DOMŮ NA PŮLI CESTY V SYSTÉMU DOPROVÁZENÍ DO DOSPĚLOSTI

6.1. Úvodem

Specifickou roli v současném systému tzv. návazné péče hrají **domy na půli cesty**. Jedná se v zásadě o jediný druh sociální služby, jejíž cílovou skupinou jsou jednoznačně mladí dospělí, kteří odcházejí z náhradních forem péče. Z tohoto důvodu je domům na půli cesty a jejich budoucnosti věnována v této Metodice samostatná kapitola.

6.2. Současná podoba domů na půli cesty

Podle § 58 zákona o sociálních službách domy na půli cesty poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních má být přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob. Základní činností je poskytnutí ubytování, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a sociálně terapeutické činnosti. Podrobnosti o činnostech služby a maximální výši úhrady stanovuje prováděcí vyhláška k zákonu o sociálních službách.⁵⁶ Podle ní by ubytování mělo být zajištěno v „prostředí, které má znaky bydlení v domácnosti, po dobu zpravidla nepřevyšující 1 rok“ s vytvořením „podmínek pro zajištění úklidu, praní a žehlení osobního prádla, výměny ložního prádla“. Zprostředkování kontaktu se společenským prostředím zahrnuje pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou, pomoc a podporu při dalších aktivitách podporujících sociální začleňování osob a pomoc a podporu při využívání běžně dostupných služeb a informačních zdrojů. Sociálně-terapeutické činnosti by měly vést k „rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování osob“. Zahrnují rovněž aktivity zaměřené na budování a rozvoj pracovních návyků a dovedností nezbytných pro integraci osob na trh práce. Maximální výše úhrady za poskytování sociálních služeb v domech na půli cesty činí 130 Kč denně. Další

56/ § 23 vyhlášky k provedení zákona o sociálních službách.

z využitelných služeb je chráněné bydlení podle § 51 zákona o sociálních službách. To je však určeno jen omezené cílové skupině osob se sníženou soběstačností z důvodu zdravotního postižení nebo chronického onemocnění, včetně duševního onemocnění. Tato služba je poskytována za úhradu.

Domy na půli cesty byly dlouhou dobu považovány za jedno z hlavních systémových řešení situace mladých lidí po opuštění ústavní péče. Koncept domů na půli cesty byl převzat ze zahraničí, kde se pracuje s cílovou skupinou lidí z výkonu trestu, s duševním onemocněním či s lidmi se závislostmi. V těchto zemích jde tedy o službu, která není primárně určena pouze pro lidi, kteří odcházejí z náhradních forem péče.

V počátcích (tj. v období před 20 lety) měla v České republice služba domu na půli cesty významný inovativní přínos a důležitou úlohu při odchodu mladých lidí z ústavních zařízení. V průběhu času se však situace v oblasti podpůrných opatření pro tuto cílovou skupinu proměňuje. Například existuje více tréninkových bytů při ústavěch. Mladých lidí přicházejících do domu na půli cesty bezprostředně po ukončení ústavní výchovy ubývá. Jednou z příčin je pocit mladých lidí, že jde o pokračování režimového zařízení (dětského domova, výchovného ústavu atd.). Naopak přibývá počet mladých lidí, kteří přicházejí do této služby až s určitým časovým odstupem. Tuto skutečnost lze demonstrovat na údajích z let 2015 až 2017 z domu na půli cesty provozovaného nestátní organizací SKP-Centrum v Pardubicích (viz tabulka). Jde o zařízení s kapacitou 11 lůžek, jehož naplněnost se v uvedeném období pohybovala okolo 85 % (2015) a 73 % (2017). Situace v jiných domovech na půli cesty se může lišit (na národní úrovni nejsou tyto informace systematicky sledovány). V rámci odborných platform pořádaných v rámci projektu však byly konstatovány obdobné zkušenosti i ze strany některých dalších poskytovatelů sociální služby dům na půli cesty.

Údaje o příchodech do domu na půli cesty SKP-Centrum Pardubice v letech 2015 až 2017 (počet žádostí/počet přijatých osob)

OBDOBÍ	PROSTŘEDÍ PŘED PŘÍCHODEM DO DOMU NA PŮLI CESTY					
	ÚSTAVNÍ VÝCHOVA	RODINA	VĚZNICE	ULICE	JINÁ SOCIÁLNÍ SLUŽBA	CELKEM
2015	1/1	7/5	1/1	22/15	5/4	36/26
2016	6/3	6/5	2/2	16/12	4/1	34/23
2017	5/5	5/5	1/1	12/10	3/2	26/23
2015-2017	12/9	18/15	4/4	50/37	12/7	96/72

V posledních letech dochází v domech na půli cesty k prolínání různých cílových skupin. Do domu na půli cesty mohou přicházet i osoby z výkonu trestu, mladí lidé bez domova nebo osoby přicházející ze znevýhodněného prostředí (potom co si zkusí bydlet sami, nebo spolubydlení či se vrátí zpět do nefunkční rodiny; často mají při příchodu do domu na půli cesty několika tisícové dluhy). Domy na půli cesty však ve většině případů zůstávají malou pobytovou službou, z čehož vyplývá i malá personální kapacita. Je tedy poměrně náročné oddělovat specifické metody sociální práce či dokonce přizpůsobovat prostředí jednotlivým cílovým skupinám.

Domy na půli cesty přestávají být „tréninkovým centrem“ navazujícím na dobu pobytu v ústavním zařízení, ale stávají se krizovými či dokonce azylovými zařízeními. Tuto skutečnost potvrzují i výstupy analýzy provedené v rámci Projektu, podle níž mladí lidé vyrůstající v ústavech nabídku domů na půli cesty znají, považují ji však za krizovou variantu pro případ, že se nepodaří návrat domů nebo získat jiný typ samostatného bydlení.

Podmínkou pro přijetí do služby je v případě tohoto zařízení zájem aktivně se podílet na řešení své životní situace. Motivace je ověřována prostřednictvím rozhovoru. Uživatelé, kteří mají zkušenost se sociálními službami, však ví, jak mají „správně“ odpovídat, aby byli do služby přijati. Součástí vstupní komunikace je proto zpracování určité formy motivačního dopisu „cesty životem“ v rozsahu cca jedné stránky A4. I tento minimální požadavek však bývá pro některé zájemce bariérou.

6.3. Jaká je budoucnost domů na půli cesty?

V souvislosti s proměnami cílové skupiny vyvstává řada otázek, které se týkají podoby sociální služby dům na půli cesty, například:

- Jakým způsobem přistupovat k jednotlivým cílovým skupinám s ohledem na jejich specifické potřeby?
- Jaká pravidla pro pobyt v domě na půli cesty stanovit, aby obsahoval určité motivační prvky (dodržování řádu zařízení, naplňování stanovených úkolů ze strany mladých dospělých, míra tolerance k užívání návykových látek⁵⁸ atd.)?
- Jak tuto skutečnost promítnout do personálního obsazení služby?
- Jakými obytnými prostory mají domy na půli cesty disponovat. Má jít o hromadné ubytovací zařízení se samostatnými pokoji nebo o síť tréninkových bytů v běžné zástavbě (případně kombinace obou forem)?

^{58/} V některých zařízeních je tolerováno kouření ve vyhrazených prostorech nebo přiměřená konzumace alkoholu je tolerována, pokud nezasahuje do provozu služby a soukromí jiných klientů.

- Jak zajistit „prostupnost“ mezi domem na půli cesty a samostatným životem mladého člověka?
- Má být součástí domu na půli cesty také terénní a ambulantní služba?
- Má se rozšířit věková skupina lidí, jimž je poskytována služba (zvýšení věkové hranice nad 26 let)?
- A nakonec: kdo uhradí zvýšené náklady spojené s jinou formou poskytování služby?

6.4. Otázka prostupnosti domů na půli cesty a cílové skupiny

Jako optimální se jeví varianta, kdy dům na půli cesty disponuje určitou malou ubytovací kapacitou, která plní funkci azylového bydlení. V těchto prostorách je mladému člověku poskytována krizová pomoc a je s ním navázána spolupráce v oblasti dalších sociálních dovedností. Dům na půli cesty zároveň disponuje tréninkovými byty v běžné zástavbě (se sníženým nájemem), kde je mladý člověk v samostatném, ale podporovaném bydlení. Toto bydlení je časově omezeno na předem stanovenou dobu.

Součástí domů na půli cesty jsou rovněž **ambulantní a terénní služby**, které fungují jako kontaktní místo s klienty, s nimiž je dlouhodobě pracováno v rámci procesu „doprovázení k dospělosti“. Tyto služby reagují na zmíněné „regrese“ a „krize“ mladého dospělého, které mohou vyvrcholit odchodem „na ulici“. Jde například o situace, kdy mladý člověk například nedodržuje pravidla stanovená pro pobyt v domě na půli cesty a s ohledem na ostatní klienty služby je nucen ji opustit. To však neznamená, že by služba měla s tímto mladým člověkem ztratit úplně kontakt. Mladý člověk je stále s někým v kontaktu, aniž by musel nastoupit do domu na půli cesty (má průvodce, který mu může pomáhat při řešení běžných životních situací). Domy na půli cesty se tak mohou zároveň stát kontaktním místem nízkoprahové služby pro odbornou pomoc.

Nabídka služeb domu na půli cesty by měla být distribuována již v době, kdy jsou mladí lidé v ústavních zařízeních. Dům na půli cesty se může stát optimální „**doprovázející organizací**“, neboť disponuje potřebným odborným i bytovým zázemím pro mladé lidi. Jak bylo uvedeno v popisu procesu doprovázení do dospělosti, je nutno spolupraci s dospívajícím mladým člověkem navázat v dostatečném předstihu před dosažením jeho zletilosti.

Cílovou skupinou této služby tedy na rozdíl od současného stavu budou i osoby mladší 18 let. V tomto případě bude nabývat na důležitosti komunikace se

zákonnými zástupci dítěte (rodiči), resp. práce s rodinným prostředím, která byla popsána ve čtvrté části této Metodiky. Na stranu druhou může dojít i k překročení maximální věkové hranice podpory, která dnes činí (zpravidla) 26 let. Jde o reakci na současné demografické trendy popsané v úvodu Metodiky, kdy se obecně posouvá věková hranice vstupu do samostatného života. Spolupráce se službou bude tedy zpravidla dlouhodobá, je však vhodné stanovit určité mezní termíny, kdy by mělo být dosaženo potřebných kompetencí. Jako vhodné se jeví zejména omezení doby poskytování pobytové služby (dnes jde zpravidla o maximálně jeden rok). V případě „tranzitní“ formy služby může být tato doba delší než 12 měsíců, měla by však být jasně ohraničena fáze bydlení na ubytovacím zařízení a doba samostatného bydlení v tréninkovém bytě. Tato doba bude stanovována koordinovaným plánem individuálně na základě vyhodnocení „vstupní“ situace mladého člověka.

Cílovou skupinu nové formy služby domů na půli cesty lze obecně definovat jako „mladé lidi, kteří nezískali potřebné dovednosti a schopnosti k samostatnému životu z důvodu sociálního znevýhodnění způsobeného pobytem v ústavních zařízeních, náhradní rodinné péči nebo nefunkčních rodinách“. Tuto cílovou skupinu lze v případě jednotlivých zařízení zúžit s ohledem na „specializaci“, která je spojena s otázkou personálního zabezpečení služby. Je možné, že některé služby nebudou schopny řešit potřeby osob, které prošly opakovaně tresty odnětí svobody, osob s duševním onemocněním, osob, které jsou problematickými uživateli návykových látek atd. Nelze však vyloučit ani variantu, že některé domy na půli cesty se budou věnovat zejména těmto cílovým skupinám.

Je zřejmé, že multidisciplinární přístup k řešení potřeb mladého člověka se musí promítnout i do **personálního zajištění služby**. Kromě sociálních pracovníků by měl být součástí týmu (alespoň ve formě externí spolupráce) psycholog, terapeut a další odborníci podle „specializace“ domu na půli cesty. V případě klientů, kteří přichází z vězení, je nutno do systému spolupráce pospaného ve čtvrté části Metodiky zapojit navíc také sociální pracovníky věznic.

6.5. Změny právní úpravy a financování

V úvodu této kapitoly byla citována stávající právní definice domů na půli cesty obsažená v § 58 zákona o sociálních službách. Oproti této definici je metodika zacílena na změny týkající se zejména rozšíření cílové skupiny a rozšíření forem poskytované služby o terénní či ambulantní složku. Tyto změny jsou navrhovány z důvodu vyšší právní jistoty. Již dnes lze do domů na půli cesty přijímat různé cílové skupiny mladých lidí. Umožňuje to slovo „**zpravidla**“ uvozující definici osob, jimž lze tuto službu poskytovat. Právní úprava tedy nevylučuje, aby byla služba poskytována i jiným osobám než jen mladým lidem, kteří vyrůstali v ústavní výchově, nebo dokonce i jiným věkovým skupinám (překročení věku

26 let nebo naopak poskytování služby nezletilé osobě).⁵⁹ Kromě právních předpisů však existují i další pravidla spojená například s dodržováním standardů kvality sociálních služeb a jejich následnou inspekci nebo stanovená dotačními řízeními jednotlivých krajů.

Zákon navíc stanoví jednoznačně pobytovou formu služby. Již dnes lze samozřejmě kombinovat činnost domu na půli cesty s jinou formou sociální služby (například s již zmíněnou službou sociální rehabilitace). Problémem je však zbytečná administrativní náročnost (je například nutno evidovat, jaké úkony byly realizovány v rámci domu na půli cesty a jaké v rámci sociální rehabilitace) a nepřehlednost v otázce financování služby (vykazování, jaké prostředky byly čerpány v rámci různých typů služby, byť jde o jednoho klienta).

Z výše uvedených důvodů je proto vhodné upravit základní definici domů na půli cesty například následujícím způsobem (úpravy jsou zvýrazněny tučným písmem):

„Domy na půli cesty poskytují **pobytové** služby **zpravidla** pro osoby **do 26 let věku**, které **po dosažení zletilosti** opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, **popřípadě pro osoby z jiných** zařízení pro péči o děti a mládež, **osoby, opouštějí náhradní rodinou péči nebo sociálně znevýhodněné rodinné prostředí** a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob. **Služba je poskytována zpravidla do 26 let věku, v odůvodněných případech však může být poskytována i osobě starší.**

Změna právní úpravy by se měla promítnout rovněž do jiných pravidel financování služby. V současné době jsou domy na půli cesty financovány především prostřednictvím tzv. individuálních projektů krajů (tedy z prostředků z evropských strukturálních fondů). Jedná se však o časově omezené financování (nejpozději do konce současného plánovacího období), které navíc může obsahovat výše zmíněná zúžení cílové skupiny podpory. Prostředky z evropských fondů však bude s největší pravděpodobností nutno v nejbližších letech nahradit národními zdroji. Jde zároveň o příležitost, jak vyjednávat s hlavními donátory (tj. kraji) o nové formě služby a jejím financování. Je zejména nutno překonat způsob financování založený na pouhé kapacitě nebo „obložnosti“ služby, kterým je služba vedena k tomu, aby poskytovala služby i klientům, kteří nejsou motivováni ke změnám ve svém životě.

56/ ZEŽULOVÁ, Dagmar (2012). Pěstounská péče a adopce. Praha: Portál, s. 67.

7. PRAMENY A LITERATURA

- 1) Integrace dětí z dětských domovů do společnosti. Ipsos, 2015
- 2) ERIKSON, Erik H. (2015). Životní cyklus rozšířený a dokončený, Devět věků člověka. Praha: Portál.
- 3) Folda Jan et. All (2009). Systém náhradní péče o děti a mladistvé & následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice Situační analýza. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček
- 4) Manuál implementace standardů kvality sociálně-právní ochrany pro orgány sociálně-právní ochrany (2014)
- 5) MATĚJČEK, Zdeněk-BUBLEOVÁ, Věduna-KOVAŘÍK, Jiří (1997). Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. Praha: Psychiatrické centrum
- 6) MATOUŠEK, Oldřich-KOLÁČKOVÁ, Jana-KODYMOVÁ, Pavla (eds.) (2010). Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, s. 15.
- 7) Mikloško Jozef et all. (2011). Ohrozená rodina na Slovensku. Analýza kontextu vyňatia detí z prirodzeného prostredia v rokoch 2006–2010. Bratislava.
- 8) STEIN, Mike (2004). What Works for Young People Leaving Care? Ilford: Barnardos
- 9) Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných
- 10) Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních
- 11) Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách
- 12) Vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí
- 13) Výnos Ministryně školství, mládeže a tělovýchovy č. 5/2016, kterým se stanoví standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči.
- 14) WILKINSON, Ian (1998). Child and Family Assessment: clinical guidelines for practitioners. Routledge, London
- 15) Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře
- 16) Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
- 17) Zákon č. 257/2000 Sb., Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě)
- 18) Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů
- 19) Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
- 20) Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).
- 21) Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti
- 22) Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 458/2005 Sb., kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče
- 23) Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi
- 24) Zákon č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů
- 25) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
- 26) ZEŽULOVÁ, Dagmar (2012). Pěstounská péče a adopce. Praha: Portál

PŘÍLOHA Č. 1: ZÁSADY KOMUNIKACE S DĚTMI A MLADÝMI LIDMI

- Mladý člověk musí dostávat pravdivé, úplné a srozumitelné informace formou, která respektuje jeho věk a rozumovou vyspělost. Je vhodné vyhnout se odborným či slangovým výrazům používaným v profesionální komunitě. Profesionální pracovník by se neměl přiblížit svému partnerovi v komunikaci tím, že převezme jazyk teenagerů. Pokud ho sám běžně nepoužívá, vystavujete se nebezpečí, že bude působit nedůvěryhodně. Na místě není ani „shovívavý postoj“ mluvy s dítětem, zdobné a dětské výrazy.
- Součástí předávaných informací je ujištění, že mladý člověk má právo na vyjádření svých názorů a těmto názorům bude věnována patřičná pozornost.
- Komunikace je postavena na zásadě dobrovolnosti. Mladý člověk nemá být k vyjádření svého názoru nucen (jde o právo nikoliv o povinnost), být manipulován nebo vystaven nepřiměřenému nátlaku.
- Názory dítěte či mladého dospělého musí být přijímány s respektem. Je třeba znát podmínky, v nichž mladý člověk vyrůstal (rodina, sociální či kulturní prostředí) a v tomto kontextu jeho vyjádření posuzovat (vyvarovat se odsudků a podobně).
- Záležitosti, o nichž je s mladým člověkem komunikováno, by měly být skutečnou důležitostí pro jeho život. Relevance témat komunikace by neměla být posuzována jen z perspektivy profesionálního pracovníka, ale i mladého člověka.
- Prostředí a způsoby komunikace by měly být přizpůsobeny potřebám mladých lidí. Je nutné vyčlenit odpovídající čas a adekvátní prostředky k tomu, aby mladí lidé byli dobře ke komunikaci připraveny, měly důvěru a příležitost k vyjádření svých názorů.
- Účast mladých lidí na rozhodovacích procesech musí vycházet ze zásad inkluze (cílené zapojování znevýhodněných a opomíjených skupin) a vyhýbat se existujícím diskriminačním stereotypům.
- V určitých situacích může vyjádření názoru přinášet rizika. Dospělí lidé mají vůči mladým lidem, s nimiž pracují, zodpovědnost a musejí přijmout opatření za účelem minimalizace jejich ohrožení.
- Na rozhovor je třeba se dobře připravit, zvláště řeší-li profesionální pracovník

konfliktní nebo jinak „nepříjemnou“ situaci. Měl by disponovat jasnými argumenty, vysvětlovat své postoje a být v nich konzistentní.

- Dítě není u výslechu, nelze s ním proto hovořit jako nadřízený s podřízeným. Je třeba vyvarovat se jakýchkoliv projevů despektu. To ovšem neznamená, že je nutno se všemi vyjádřeními souhlasit.
- V rozhovoru je nutno být trpělivý, ale nastavovat hranice. Je možné, že mladý člověk bude odpovídat nesrozumitelně, úsečnými odpověďmi nebo úšklebky. Bude mít zájem šokovat (může však jít o projev toho, jak upoutat vaši pozornost). Pokud však tyto projevy překročí únosnou mez, je třeba ukončit rozhovor. Profesionální pracovník by se však za žádných okolností neměl nechat vyprovokovat k afektivním reakcím.
- Za každých okolností je třeba postupovat podle pravidel sociální práce, založených na důvěře, respektující autoritě a vyjednávání.

Poznámky

Metodika sociální práce s mladými lidmi opouštějícími náhradní rodinnou péči a ústavní výchovu

SKP-CENTRUM, o.p.s.

IČ: 275 34 804

se sídlem: 530 02 Pardubice, Jungmannova 2550

Tel: 464 629 618, GSM: 773 087 585, E-mail: info@skp-centrum.cz, www.skp-centrum.cz

Identifikátor datové schránky: y34vi8t

Bankovní spojení: 221077482/0300

Zpracováno v rámci projektu „Podpora zkvalitňování následné péče o mladé lidi opouštějící náhradní rodinnou péči nebo ústavní péči“, registrační číslo: CZ.03.2.63/0.0/0.0/16_065/0003872